

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vývoj politických stran v ČR po roce 1993

Markéta Lopatová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Vývoj politických stran v ČR po roce 1993

Markéta Lopatová

Vedoucí práce:

PhDr. Marek Ženíšek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce, PhDr. Marku Ženíškovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky.

Obsah

1 ÚVOD	6
2 PÁD KSČ – PROSTOR PRO VZNIK MODERNÍHO STRANICKÉHO SYSTÉMU	9
2.1 Sametová revoluce, pád KSČ	9
2.2 První svobodné volby – rozdíly mezi Čechy a Slováky	11
2.3 Vznik demokratického právního prostředí	13
2.4 Specifika důležitá pro budoucí vývoj českého politického a stranického systému	14
3 VZNIK A VÝVOJ ČESKÝCH RELEVANTNÍCH POLITICKÝCH STRAN A PROMĚNA STRANICKÉHO PROSTŘEDÍ	16
4 KONSOLIDACE ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN, KONFLIKTNÍ LINIE (CLEAVAGES)	24
4.1 Volební období 1992 – 1996	26
4.1.1 ČSSD ve volebním období 1992 – 1996	28
4.1.2 ODS ve volebním období 1992 - 1996	32
4.1.3 KDU-ČSL ve volebním období 1992 – 1996	35
4.1.4 KSČM ve volebním období 1992 – 1996	37
4.2 Volební období 1996 – 1998	39
4.2.1 ČSSD ve volebním období 1996 – 1998	41
4.2.2 ODS ve volebním období 1996 – 1998	44
4.2.3 KDU-ČSL ve volebním období 1996 – 1998	46
4.2.4 KSČM ve volebním období 1996 – 1998	48

5 ZÁVĚR	50
6 POUŽITÉ ZDROJE	55
6.1 Seznam literatury	55
6.2 Elektronické zdroje	62
6.3 Jiné prameny	63
7 RESUMÉ	64

1 ÚVOD

Politická situace v Československé republice po 2. světové válce (rozpuštění politických stran spadajících do pravého spektra a čistky členů obviněných z kolaborace s Němci) a nástup komunistické strany k moci po únoru 1948 zapříčinili zánik či rozpad téměř všech politických stran. Padesátiletá éra, kdy komunistická strana zastávala vedoucí úlohu ve státě, způsobila, že dnešní politické strany nemají téměř žádnou tradici. Jedinou šanci na přežití v systému měly politické strany jako satelitní strany KSČ v Národní frontě. Z českých stran tedy nezanikly národněsocialistická strana a strana lidová, ale ty se přeměnily v bezvýznamné instituce chovající se dle diktátu KSČ. Na Slovensku pak přežívaly za stejných podmínek Strana slobody a Strana slovenskej obrody. Druhá polovina let šedesátých znamenala nový rozvoj občanské společnosti, hlavně díky oteplování režimu a pokusu o nastolení „socialismu s lidskou tvář“. Toto období rozvoje občanské společnosti a uvolnění poměrů je charakteristické emancipačními aktivitami uvnitř Národní fronty a vznikem některých společenských a politických organizací mimo ni. Vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a následná normalizace však všechny tyto pokusy o aktivní občanskou společnost, emancipaci stran uvnitř Národní fronty a vznik organizací mimo ni zhatili.

Nástup Gorbačova a jeho reformní snahy v SSSR se projevil i v ostatních zemích východního bloku. Sovětské reformy přinesly i do tehdejšího Československa naději na změnu systému a povzbudily snahy opozičně smýšlejících lidí. Začaly se zakládat organizace protestující proti komunistickému režimu, ze kterých se později vyvinuly některé politické strany České republiky. Kromě reformních snah M. Gorbačova to byla právě nálada ve společnosti, která přispěla k pádu komunistického režimu. Občané si připadali odcizení a narůstal odpor vůči poměrům ve společnosti, nezanedbatelný byl také vliv disentu a exulantů.

Protože události Sametové revoluce a následný pád KSČ vedli k vytvoření demokratického právního prostředí, budu se tímto obdobím zabývat v první části mé práce. Bez tohoto přechodového období by totiž nedošlo k nastolení pluralitní společnosti a nevytvořil by se prostor pro vznik standardních politických stran, stran jak je známe dnes.

Období po pádu KSČ je charakteristické konstrukcí a vytvářením klasického politického a stranického prostředí, které se za dobu vládnutí KSČ zcela vytratilo. Popíšu zde první svobodné volby a rozdíly mezi dvěma národy, které měly spolu setrvat v jednom státě. Tyto rozdíly později vedly k rozdělení federace a k vytvoření dvou na sobě zcela nezávislých států – České republiky a Slovenska. Kromě tohoto „mírového dělení“ popíšu specifika společná pro postkomunistické země ve východní Evropě, se kterými jsme se museli po rozchodu s komunismem potýkat; a vznik demokratického právního prostředí, které bylo nutné k vytvoření klasického demokratického státního uspořádání.

Na toto teoretické seznámení s prostředím po pádu KSČ navazuje hlavní část mé práce, ve které se zabývám hlavními relevantními stranami v České republice – ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL. Tyto strany se totiž (až na poslední volby v roce 2010) dostaly pokaždé do parlamentu a disponují koaličním či vyděračským potenciálem. Po stabilizaci českého stranictví v roce 1998, pak byly tyto strany v parlamentu doplněny vždy jen o jednu či dvě politické strany, které však nebyly úspěšné po delší časový úsek. V této kapitole se nejdříve zabývám způsobem jak naše relevantní politické strany vznikaly a s jakou minulostí tedy vstupovaly do nově se utvářejícího pluralitního prostředí – jakou měly startovní pozici.

Další část mé práce se zabývá obdobím 1992 až 1996, respektive 1996 až 1998. V tomto období totiž dle řady českých politologů dochází k vnitrostranické konsolidaci hlavních politických stran a k ustálení českého stranictví. Na úvod této části jsem jen stručně nastínila štěpící linie, které

se vyprofilovaly po pádu KSČ. Na tomto shrnutí odůvodňuji pozdější profilaci jediné štěpící linie a to socioekonomické, tedy štěpení pravice vs. levice, která s sebou přinesla konkretizaci programů politických stran v rámci této štěpící linie a jejich profilaci na pravolevé ose. Následně se zabývám konkrétními případovými studii ČSSD, ODS, KDU-ČSL a KSČM v daném období.

K výběru tohoto tématu mě vedl vlastní zájem zjistit, co vedlo k úspěchu a etablování právě ČSSD, ODS, KDU-ČSL a KSČM po pádu KSČ; proč právě tyto strany dokázaly během relativně krátkého časového období získat přízeň voličů a nenastoupily na cestě k marginalizaci, jako ostatní politické formace. Jaké důvody, podmínky a okolnosti vedly českou společnost k důvěře právě k těmto politickým subjektům, jaké politické a jiné nástroje používaly na své cestě k politické moci a s jakými problémy se musely na cestě k relevanci potýkat. Jak už napovídá téma a zadání mé bakalářské práce, použila jsem převážně českou literaturu a české prameny.

2 PÁD KSČ – PROSTOR PRO VZNIK MODERNÍHO STRANICKÉHO SYSTÉMU

Tématem mé bakalářské práce je *Vývoj českých politických stran po roce 1993*. Ještě před tím, než se zaměřím na samostatný vývoj politických stran, bych se chtěla zabývat jejich vznikem a hlavně situací po pádu KSČ – tedy situací po Sametové revoluci, kdy se Československo po dlouhé komunistické éře otevřelo světu a vydalo se na cestu k demokracii. Toto období bylo velice důležité pro budoucí formování a vývoj českého stranického a politického systému, proto bychom ho dle mého názoru neměli opomenout. Pád KSČ pro českou a slovenskou společnost neznamenal jen otevření se Západnímu světu a cestu k demokracii, ale také prostor pro politický pluralismus. Události z podzimu 1989 vedly k návratu politických stran z exilu, z područí KSČ se vymanily satelitní strany národních socialistů a lidovců a vytvořily se podmínky pro formování a vznik nových politických stran a subjektů. Jedním z nejvýznamnějších činitelů událostí po Sametové revoluci bylo bezpochyby Občanské fórum a jeho následný rozpad měl nemalý vliv na následné formování českého stranického systému.

2.1 Sametová revoluce, pád KSČ

Období po pádu KSČ je v Československu charakterizováno proměnnými jako byly nesamozřejmost národního a státního celku, a také re/konstrukcí stranického systému z antistranického (respektive antipolitického) prostředí (Kunc, 2000: 164). V Československém prostředí byla re/konstrukce politických stran spojena se situací v SSSR (Gorbačova perestrojka a glasnost') a také s náladou ve společnosti (odcizení občanů od stávajícího systému, vliv disentu, vnitřní odpor apod.). Gorbačova perestrojka byla snaha provést reformy shora – a pro komunistické vedení byla jak životně důležitá, tak životu nebezpečná. Na

konci 80. let se ukazovala kádrová politika a indoktrinace KSČ jako neúčinná a hospodářské tlaky okolí vedly k prvním opatrným krůčkům k liberalizaci. Hegemonické postavení komunistické strany, které bylo v Československu nedotknutelné, však poukazovalo na zárodky protikladů celé přestavby. Pro KSČ bylo nepředstavitelné, že by se svého mocenského monopolu a privilegií vzdala. Přestavba systému byla nedůsledná a mocenský mechanismus nefungoval, a právě proto vyšly pokusy KSČ o demokratizaci (liberalizaci) v podstatě naprázdno (Vodička, 2003: 111-113).

Vnitřní odpor a odcizení občanů od stávajícímu systému vedli k masovým demonstracím, které srazily starý režim na kolena. Lokální aktivity přerostly po 17. listopadu 1989 do řady občanských nepokojů, které urychlily politický vývoj a spojily názorově heterogenní opoziční skupiny. Už 17. listopadu se strany Národní fronty rozhodly vymanit ze svého satelitního postavení vůči KSČ a 19. listopadu se konala ustavující schůze Občanského fóra (OF) v pražském Činoherním klubu. Nově vzniklé OF přijalo rozhodnutí, že se postaví do čela konajících se demonstrací a pokusí se navázat dialog se státní mocí¹, dalším úkolem mělo být prolomení informační blokády a přístup do televize a rozhlasu². Události následujících dní pak jen potvrdily začátek konce jedné z etap našich dějin. Dlouho avizovaná generální stávka, vyhlášená na 27. listopad, se nesla v rámci hesel „Konec vlády jedné strany“ a „Svobodné volby“ a v podstatě zavazovala OF k navýšení tlaku proti státní moci. Den po generální stávce se nově zvolené stranické vedení KSČ vyjádřilo, že OF se bude podílet na vytváření nové vlády a následovalo jednání mezi

---

¹ Dialog nenavázali s vedením komunistické strany, ale s předsedou federální vlády Ladislavem Adamcem (Suk, 2003: 38).

² 25. listopadu byla vysílána demonstrace na Letenské pláni (v přímém přenosu) a v televizi se také objevil Václav Havel – první muž OF. Skutečný průlom ale představuje generální stávka z 27. listopadu a jednání z 28. listopadu. Poté zahájilo OF každodenní vysílání na rozhlasové stanici Hvězda a otevřela se mu cesta i do Československé televize (tamtéž: 39).

předsedou federální vlády Adamcem, OF a slovenské Veřejnosti proti násilí (VPN), kde se dohodli na základních bodech³ (Suk, 2003: 37-55).

2.2 První svobodné volby – rozdíly mezi Čechy a Slováky

První svobodné volby do Federálního shromáždění měly spíše odpovědět na otázku, zda je společnost pro či proti změně režimu a konaly se jen v mírně diferenciovaném stranickém prostředí. Volební účast je pro naši generaci neuvěřitelná: 96,79 % voličů se tehdy dostavilo k urnám⁴. Zvítězily politické síly, které měly během revolučních dní to největší slovo a vliv – v České republice zvítězilo s 53 % OF, na Slovensku se 32 % hlasů VPN. Kvůli česko-slovenským rozporům a názorové polarizaci se nepodařilo splnit úkol nejdůležitější – přijmout novou ústavu (Vodička – Cabada, 2003: 121-122). Výrazným vítězstvím OF a v podstatě i VPN se ukázalo, že ještě silně převládaly revoluční nálady; první náznaky politické různorodosti však byly na světě. Například slovenští katolíci se přiklonili ke Křesťansko-demokratickému hnutí Jána Čarnogurského. Výsledky voleb byly zklamáním hlavně pro „tradiční“ politické strany, jakou byla česká sociální demokracie nebo slovenská Demokratická strana (Wolf, 1998: 18-19).

Záhy po Sametové revoluci vyšla na povrch nutnost řešení dvou problémů – ekonomická transformace a podoba státního uspořádání (s tím také související název nově vznikajícího státu). Ačkoli se řešení prvního problému zdálo daleko složitějším, byl to právě název státu, na kterém se čeští a slovenští politici shodnout nemohli (tzv. pomlčková

³ 1. „federální vláda se 3. prosince dostaví v novém složení“, 2. „nová vláda měla již ve svém programovém prohlášení poskytnout záruku, že je připravena vytvořit předpoklady pro zabezpečení svobodných voleb. Svobody shromažďovací a spolčovací, svobody projevu a tisku, pro zrušení státního dozoru nad církvemi, pro úpravu branného zákona a dalších“, 3. „vypuštění článků ústavy zakotvujících vedoucí úlohu KSČ ve společnosti a marxismus-leninismus jako státní ideologii“, 4. „bezproblémový a pravidelný přístup OF do médií“, 5. „odsouzení vojenské intervence pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968“ (Suk, 2003: 48 - 49).

⁴ Dostupné na: Český statistický úřad, <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u4> (7.2.2010)

válka⁵), což vedlo, sice k mírovému, ale definitivnímu rozpadu Československa⁶. Mimo spor nad názvem státu se již brzy začínaly projevovat rozdíly v politické kultuře Čechů a Slováků a s jejich spokojeností s nově nastolenými poměry. Nespokojenost slovenské části obyvatelstva byla daleko výraznější, než se projevovala u Čechů (Vodička – Cabada, 2003: 117-118).

Období let 1990-1992 je definováno nejen česko-slovenskou názorovou polarizací, ale také hlubokým diferenciačním procesem a politickou krystalizací. Z OF se odpoutala liberálněkonzervativní Občanská demokratická strana (ODS) s Václavem Klausem v čele a liberálněsociální Občanské hnutí v čele s disidenty Petrem Pithartem a Jiří Dienstbierem. Na troskách OF vznikla dále Občanská demokratická aliance a Křesťanskodemokratická strana (Wolf, 1998: 46). Od slovenské VPN se odklonilo Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) v čele s Vladimírem Mečiarom. Tato politická krystalizace se projevila během voleb z 5. a 6. června 1992 a dodala dynamiku pro československé dilema, které nakonec vedlo k rozdělení Československa. V Čechách s jednou třetinou získaných hlasů zvítězila konzervativní volební koalice ODS-KDS, na Slovensku také s jednou třetinou HZDS. Tyto výsledky voleb z června 1992 přinutily tyto dvě strany, zastávající v problematických otázkách opačné názory, zasednout ke společnému koaličnímu vyjednávání. Výsledkem tohoto jednání bylo nakonec klidné rozdělení federace a vznik dvou samostatných republik – České a Slovenské. Demontáž stávajícího státu byla uskutečněna i přes nesouhlas obyvatelstva, jejím hnacím motorem byly převážně mocenské zájmy slovenských politiků (Vodička – Cabada, 2003: 121-130).

---

⁵ Čeští politici byli pro název Československá republika, slovenští politici pro název Československá republika. Pro mnoho slovenských politiků měla pomlčka představovat vyjádření národní suverenity a potvrzení federativního uspořádání státu, naopak čeští politici se identifikovali s názvem Československo (Wolf, 1998: 15).

⁶ Například František Mikloško tuto situaci okomentoval následovně: „Já, a myslím, že i řada dalších politiků jsme si od prvního setkání uvědomovali, že se nemůžeme dohodnout. Nemohli jsme ale přestat jednat, byla by to politická prohra.“(tamtéž: 32).

2.3 Vznik demokratického právního prostředí

Převrat v roce 1989 předznamenal změny, na které nebyly mnohé instituce připraveny. Ústava, která byla v jádru komunistická, získala roli, na kterou nebyla připravena (Vodička - Cabada, 2003: 115). Demokratické právní prostředí mohlo vznikat až po pádu KSČ spolu s novou ústavností, která byla zásadně reformována již v roce 1990 a postupně doplňována o další demokratické prvky do roku 1992. Následující rozpad ČSFR vedl k vypracování zcela nové ústavy pro nově vznikající stát – Českou republiku. Vzhledem k rozsahu probíhajících reforem a s nimi souvisejících prací můžeme tvrdit, že nově vznikající demokratické právní prostředí a zcela nová koncepce demokratické ústavy zdaleka nebyla a není dokončena dodnes (Kolář - Syllová, 2005: 19).

Pro mou práci a hlavně pro budoucí vznik a etablování nových politických stran a i pro jejich další fungování a činnost byl velice důležitý aspekt vývoje právní úpravy činnosti politických stran. Po listopadu 1989 byl právě vznik a činnost politických stran zapsán v zákoně přijatém Federálním shromážděním v lednu 1990, který vycházel z principu evidence ministerstva vnitra⁷: Nově vzniklá politická strana mohla být evidována Ministerstvem vnitra na základě návrhu přípravného výboru, tento návrh musel být navíc podložen peticí podepsanou nejméně tisíci občany (Kolář - Syllová, 2005: 28).

V právním a ústavním prostředí České republiky byly tato porevoluční norma v roce 1991 naharzena a konkretizována zákonem č. 424/1991 Sb., kdy politické strany mohou být zakládány jako *právnícké*

---

⁷Politické strany, které byly považovány za již vzniklé: Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Demokratická strana, Komunistická strana Československa a Strana svobody; OF a VPN byly považovány za politická hnutí (Kolář - Syllová, 2005: 28 – 29).

osoby soukromého práva a musí být registrovány Ministerstvem vnitra⁸ na návrh tří osob (přípravný výbor). K návrhu je nutno přidat petici s alespoň tisícem podpisů českých občanů a stanov dané strany. Mimo vznik politické strany tento zákon upravuje možnosti jejího zániku – zejména rozpuštění strany nebo pozastavení její činnosti. O ukončení činnosti strany může výlučně rozhodnout Nejvyšší soud v Brně na návrh vlády, za určitých okolností a zvláštních případech také na návrh prezidenta (Kolář - Syllová, 2005: 29; Cabada, 2003: 204 – 205).

2.4 Specifika důležitá pro budoucí vývoj českého politického a stranického systému

Pro budoucí vývoj, formování a etablování politických stran a i pro celkovou podobu stranického a politického systému nebyly důležité jen události a procesy, které se staly po Sametové revoluci. Mimo tyto faktory, musíme brát v potaz proměnné, které byly specifické pro nově vznikající demokracie ve Východní Evropě. Vlády komunistických stran bránily rozvoji politické kultury a občanské společnosti, tedy rozvoji jakéhosi „tlumiče“ možných politických problémů. Dalším specifikem komunistického vládnutí bylo prorůstání strany se státními strukturami, potažmo se státem samotným. Tato „tradice“ a další nedemokratické návyky vedly na počátku formování českého stranictví a nového demokratického režimu k zpolitizování státní správy a k absenci nadstranického systému. Politické změny, pak vedou k otřesům celým demokratickým systémem a zvolení jiné strany vede k čistkám ve státní správě a k přerušení kontinuity (Pehe, 2002: 39-40). Právě tyto proměnné, společné pro postkomunistické státy v Evropě, měly nemalou váhu při

---

⁸ K červnu 2008 bylo registrováno celkem 90 politických stran (15 z nich bylo zrušeno, 16ti byla pozastavena činnost) a 47 politických hnutí (4 zrušeny, 4 pozastavena činnost). Dostupné na: Ministerstvo vnitra, <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rady/strany/index.html> (7.3.2012)

budování nově vznikající demokracie v České republice a s jejich nedostatky se musíme v podstatě potýkat dodnes⁹.

---

⁹ Dle mého názoru je největším problémem české politické scény prorůstání státní správy s politickou stranou, která je zrovna u moci. Ministři si za své poradce vybírají členy své rodiny a známé. Střídání u moci pak neznamena nic jiného než vyhazování těchto lidí a další dosazování - veškeré probíhající procesy ustanou a kontinuita se vytrácí. Dalším příkladem propojení stranictví s politikou najdeme v 90. letech v případě malé, ale hlavně velké privatizace (aféry jako například Knižní velkoobchod, Poldi apod.) (Kunc, 2000: 171).

3 VZNIK A VÝVOJ ČESKÝCH RELEVANTNÍCH POLITICKÝCH STRAN A PROMĚNA STRANICKÉHO PROSTŘEDÍ

Počátky dnešní sociální demokracie (a v podstatě i komunistické strany) můžeme hledat již na konci 19. století. S rozšiřováním volebního práva se vytvářely předpoklady pro vznik a ukotvení tzv. masových stran (srov. Balík – Hloušek – Holzer - Šedo, 2003: 34 – 35; Novák, 1997: 31). V této době se zformovala i Československá¹⁰ sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD) jako hlavní politická organizace dělnického hnutí tehdejšího Předlitavska (Kořalka, 2005: 213). Záhy však upustila od revolučních myšlenek a celorakouské hnutí opustila (srov. Cabada - Šanc, 2005: 30 – 33; Kárník, 2006: 39 - 44). Po válce a osamostatnění Československa se strana transformovala a přejmenovala na Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou (Kuklík, 2005: 683). Ale již během prvních dní existence této strany se poukazovalo na vnitřní soupeření a rozbroje; situace uvnitř sociálnědemokratické strany se polarizovala. Od ČSDSD se odklonilo šmeralovo „levicové“ křídlo a na jaře 1921 byla z tohoto křídla založena komunistická strana¹¹. Rozkol uvnitř strany vedl k úpadku a k oslabení strany (většina členstva přešla na stranu levice) a ke ztrátě hlasů voličů (Cabada - Šanc, 2005: 34 – 37; Kárník, 2006: 47 – 50; Kuklík, 2005: 685 - 687).

Stejně jako u dnešní sociální demokracie můžeme vysledovat kořeny lidové strany již do 19. století (spolu s ní se tedy jedná o jednu z nejstarších politických českých stran). Samotná Československá strana lidová (ČSL) však byla vytvořena, až v roce 1919 po vzniku první

---

¹⁰ Československá – tj. Čechů slovanského plemene (Kárník, 2006: 40)

¹¹ ČSDSD se sice také hlásila k marxismu, ale na rozdíl od odštěpeného komunistického křídla byla proti násilné změně demokratického systému a vlastnických poměrů. Přikláněla se totiž k postupné demokratizaci, postupným reformním krokům a hospodářským reformám, jejichž základem měly být kolektivní formy výroby a vlastnictví (Cabada, 2003: 31). ČSDSD se během třicátých let programově hlásila k demokratickému socialismu a na půdě Socialistické dělnické internacionály hlásila nemožnost spolupráce s komunisty (Kuklík, 2005: 706). Ve své straně přála i nemarkistickým proudům (reprezentovaným hlavně Františkem Modráčkem a poté Josefem Mackem) a své osudy spojila s parlamentní demokracií (Kárník, 2006: 54 - 55).

Československé republiky. Konstitovala se spojením křesťansky (katolicky) orientovaných stran, působících již v období Rakouska-Uherska; stala se tak federací české, moravské a slovenské strany (slovenská část později z této struktury odešla) a v období první republiky se etablovala jako relevantní strana (Cabada, 2000: 63-64; Mrklas, 2004: 114; Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 449).

V období druhé republiky¹² se diktát mocností mnichovské konference odrazil na podobě jak stranického tak politického systému - soumrak demokracie započal již s 30. zářím 1938. Na našem území se začínalo mluvit o „zjednodušení“ stranické scény a to jak ze strany levice, tak ze strany pravice. Už v říjnu 1938 se sociální demokraté rozhodli reagovat na toto „zjednodušování“ a socialistický blok začal jednat o svém sjednocení. V pravé části stranického spektra započal sjednocovací proces také v říjnu a to kolem agrární strany. Již 4. listopadu 1938 byla oficiálně ustanovena Strana národní jednoty na schůzi předsednictva agrární strany; tato strana hlásala ideu autoritativní demokracie¹³. Levicově orientovaný blok pak založil na popud sociální demokracie Národní stranu práce. Jádrem Národní strany práce, jediné opoziční strany, tvořili sociální demokraté, část národních socialistů a jednotlivci z řad KSČ (Cabada - Šanc, 2005: 93-95; Holzer, 2005: 1042 – 1043, 1049; Kuklík, 2006: 60 – 62).

Podoba a úprava poválečných poměrů v Československu se formovala na základě dohody exilových center. Tato dohoda stála na „vyloučení“ stran, které se provinily spoluprací s nacistickým Německem a na vzniku Národní fronty, kterou reprezentovali sociální demokraté,

---

¹² Druhou republiku můžeme vymezit mnichovskou konferencí ze 30. září 1938, vytvořením samostatným Slovenským štátem vyhlášeným 14. března 1939 a obsazením zbytku Československé republiky Německem v noci na 15. března 1939 a vyhlášením protektorátu Čechy a Morava o den později – tedy 16. března 1939.

¹³ Rudolf Beran pak pod záštitou Strany národní jednoty započal s rozhovory s představiteli ostatních politických stran (kromě KSČ) o sjednocení do strany, která neměla být ani levicová ani pravicová (Cabada – Šanc, 2005: 95).

národní socialisté, Komunistická strana Československa, Československá strana lidová, Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana Slovenské strany Strana práce a Strana svobody pak přibyly před parlamentními volbami v roce 1946 (Cabada - Šanc, 2005: 99 – 100). Omezení plurality ustanovením systému Národní fronty předznamenalo následnou „homogenizaci a desegmentaci české společnosti“ a dominantní stranou se na české stranické scéně stala KSČ, hlavně díky své „politické taktice a strategii“ (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 442).

Během let 1945 – 1948 začali komunisté pronikat do struktur ČSSD¹⁴, snažili se ji oslabit a co nejvíce izolovat; tyto snahy se také projevovaly podporou „levé“ části sociální demokracie a úsilím oslabit „pravou“ část (Blažek, 2008: 153). ČSSD byla tedy rozdělena do dvou frakcí¹⁵, antikomunistická frakce nejdříve dávala naděje na vznik protikomunistické ofenzivy, ale pozdějším nepřipojením k demisi lidoveckých a národně socialistických ministrů (20. 2. 1948) tyto naděje zmařila (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo, 2003: 132 – 133). Komunistická elita dne 17. 4. 1948 dohodla podmínky a připravila sloučení ČSSD s KSČ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo, 2003: 154). V neděli 27. 6. 1948 se pak v pražské Lucerně sešlo na tři tisíce zástupců KSČ i ČSSD na slučovacím shromáždění těchto dvou stran. Sloučení nabylo platnosti 1. 7. 1948¹⁶ a ČSSD v důsledku této fúze ukončila svou činnost v československém prostředí; její následující existence se přesunula do zahraničí (Pernes, 2008: 162 -163). V rámci tohoto sloučení

---

¹⁴ Na prvním poválečném sjezdu se strana přejmenovala na Československou sociální demokracii (ČSSD) (Vošahlíková, 2005: 1165 - 1171).

¹⁵ Nový předseda ČSSD Zdeněk Fierlinger zastupoval komunizující křídlo proti sociálně demokraticky orientovanému křídlu v čele s Bohumilem Laušmanem (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo, 2003: 133).

¹⁶ Tento proces měl určitou kontinuitu – už za války, se totiž představitelé exilu ČSSD vyslovili pro „sjednocení veškeré bojující socialistické demokracie v jednom útvaru“ (Nevěd, 1968: 25). Ale tyto úvahy měly spíše přispět k eliminaci komunistické strany a ne k zániku sociální demokracie. KSČ naopak likvidaci ČSSD obhajovala jako „potřebu vzniku jedné dělnické

vstoupila do KSČ asi jedna třetina členů sociální demokracie (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo, 2003: 154).

Po roce 1948 se situace v českých zemích dá přirovnat k typu byrokraticko-autoritativnímu komunismu. Státostrana (v českém případě KSČ) měla v rukou prakticky veškerou politickou moc a odmítala v podstatě všechny projevy a formy opozice (Kitschelt – Mansfeldova, Markowski – Tóka, 1999: 21-28). V rámci Národní fronty byly sice zachovány některé nekomunistické strany, ty však byly pouze jakési „převodové páky“ komunistické moci (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 442). Jako takováto páka fungovala i ČSL – měla za úkol přiblížit režim katolickému obyvatelstvu a přispět k jeho akceptaci. Samotná strana se plně podrobila komunistickému diktátu a v rámci ní fungovalo i několik agentů Státní bezpečnosti (Cabada, 2011: 288).

V druhé polovině šedesátých let se v československém prostředí začíná opět rozvíjet občanská společnost. Toto období je totiž charakteristické oteplováním režimu a pokusy o nastolení *socialismu s lidskou tváří*. Toto období uvolnění poměrů je charakteristické různými emancipačními aktivitami stran uvnitř Národní fronty, vznikem různých společenských a politických organizací mimo ni¹⁷ a také pokusem o obnovu sociální demokracie. Pro sovětské vedení se však fungování (ale i prostá existence) nezávislých organizací stala argumentem toho, že v Československu bují „kontrarevoluce“, kterou je potřeba zastavit. Opatřením proti této „kontrarevoluci“ se stala invaze vojsk Varšavské smlouvy v noci z 20. na 21. srpna 1968 (Hoppe, 2009: 45-56, 120, 132) a následovala normalizace poměrů v Československu.

---

marxistické strany a potřebu odstranit historický rozkol, k němuž došlo v roce 1921“ (Pernes, 2008: 170).

¹⁷ Příkladem může být Klub angažovaných nestraníků a K231 – Sdružení bývalých politických vězňů.

Jak už jsem se zmiňovala, vnitřní odpor a odcizení občanů od stávajícímu systému vedlo k masovým demonstracím, které srazily starý režim na kolena. Občanské nepokoje po 17. listopadu 1989 urychlily politický vývoj a spojily názorově heterogenní opoziční skupiny. Už 17. listopadu se strany Národní fronty rozhodly vymanit ze svého satelitního postavení vůči KSČ a 19. listopadu se konala ustavující schůze Občanského fóra (dále OF) v pražském Činoherním klubu.

Z područí Národní fronty se rozhodla vymanit i ČSL. Sice fungovala i v exilu, ale jen krátce; zato od osmdesátých let se v rámci ČSL začal formovat tzv. obrodný proud, usilující o vlastní politiku a změnu systému (srov. Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilek, 2005: 449; Dočkal, 2004). I přes historickou zátěž se ČSL zapojila do formování moderního pluralitního politického prostředí a přečkala změnu systému (narozdíl od Československé strany socialistické) (Cabada, 2011: 288).

Mezi postkomunistickými evropskými zeměmi je česká ČSSD jediná, která se po pádu komunistů netransformovala a nevznikla z komunistické strany (mohou za to i pokusy o obnovení z roku 1968) (Kohout, 2006: 110). Několikaletá „nepolitická politika“ exilové ČSSD vedla k jejímu návratu na českou politickou a stranickou scénu ihned po pádu režimu reprezentovaném KSČ. Lze tedy říci, že exilová ČSSD naplnila svůj osud – udržela stranu v existenci a při životě i přes tvrdou perzekuci svých příslušníků ve vlasti. ČSSD se tedy mohla po pádu KSČ zapojit do budování demokratického prostředí, zcela nového politického systému a v rámci systému stranického si začala budovat silnou pozici.

Jako se o ČSSD může říci, že je jediná sociálně demokratická strana, která se netransformovala ze strany komunistické; tak se o Komunistické straně Čech a Moravy (KSČM) dá říci, že se jako jediná komunistická strana netransformovala do podoby klasické sociální demokracie a dokonce nezměnila svůj název (nevyškrtla slovo

„komunistická“). Tato strana přímo navazuje na svou předchůdkyni, která v českých zemích nastolila 40 let trvající diktát jediné státostrany. KSČM je „přímou pokračovatelkou předlistopadové KSČ“ (Cabada, 2011: 283) a vznikla jako územní organizace komunistů v českých zemích, která by odpovídala územní organizaci na Slovensku – tedy Komunistické straně Slovenska¹⁸ (Mrklas, 2004: 113; Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 447). Zpočátku se ve straně objevovaly snahy reformovat a vytvářely se různé názorové proudy a frakce, ale strana všem výraznějším snahám odolala¹⁹ a nakonec ve stranickém referendu v roce 1992 definitivně odmítla změnu názvu strany (Cabada, 2011: 283). Poměrně ortodoxní komunistická strana se i po pádu komunistického režimu dokázala zapojit do českého stranictví a to hlavně díky stabilní voličské základně. Dokázalo to i přes počáteční naprostou politickou izolaci z pohledu ostatních politických stran a i přes svou antisystémovost je od roku 1989 parlamentní stranou.

Na rozdíl od výše zmíněných stran, je čtvrtá, mnou studovaná strana, odlišná z hlediska doby jejího fungování. Občanská demokratická strana (ODS) se ve stranickém prostředí před pádem KSČ neobjevila. Své kořeny má v OF – tedy v motoru, který vedl českou společnost v době při přechodu k demokracii. OF bylo založeno v pražském Činoherním klubu dne 19. listopadu 1989²⁰ na setkání několika desítek intelektuálů, disidentů, studentů a důležitých osobností tehdejší kulturní scény (srov. Cabada, 2003: 214; Šanc, 2005: 157). OF bylo charakteristické svým nadpolitickým postavením (Suk, 2003: 68), protože zastřešovalo všechny stoupence demokracie vymezující se proti minulému

---

¹⁸ 7. duben 1992 - definitivní zánik KSČ (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 447)

¹⁹ Díky tomu se některé reformní skupiny vydělily a daly vzniknout např. Československému demokratickému fóru, Demokratické straně práce, Straně demokratické levice, Levému bloku či neostaliniistické Lidové unie (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 448)

²⁰ Tendence vzniku OF však můžeme vysledovat do minulosti. Jeho zárodky jsou již ve svobodném občanství (např. Charta 77) a v protestních akcích (již od roku 1988); z občanského hnutí se poté vytvořilo hnutí politické (od roku 1990) a později politická strana (od počátku roku 1991) (Suk, 2003: 65).

komunistické moci. Problematičnost definování OF si sice jeho stoupenci uvědomovali, ale v tehdejší atmosféře se právě heterogenita²¹ a nevyhraněnost hnutí ukázala jako silnou stránkou pro nadcházející volby – OF mělo možnost obsáhnout široký voličský elektorát. OF bylo hlavně intelektuálním a uměleckým prostředím, ale bylo (což je důležité) otevřené vstupu stran, které chtěly pod jeho ochranná křídla; i aktivistů s osobními politickými zkušenostmi. Právě spolupráce s takovými politickými subjekty vedla k vytvoření základů pro vznik pluralitního politického prostředí (Suk, 2003: 170).

Jednoznačné vítězství v prvních svobodných demokratických volbách, konaných v červnu 1990, poukázalo na nutnost řešení dalšího vývoje, postupu a podoby OF. Volební výsledek uvolnil uvnitř OF heterogenní síly (OF se stalo náchylnější k polarizaci a názorové krystalizaci) a nestranická politika OF přestávala být politikou konsensu, vyjednávání a kompromisu (Suk, 2003: 458). Rozhodujícím mezníkem pro další budoucnost OF se stal sněm konaný v říjnu 1990. Zde byl Václav Klaus (v té době ministr financí) zvolen předsedou OF a na rozdíl od jiných představitelů měl jasnou představu o dalším pokračování OF (Novák, 1999: 138). Už v létě, během volebních prázdnin, objížděl krajská a okresní OF a hledal a sbíral podporu pro svou ekonomickou politiku (v té době to bylo zcela něco nového a mimořádného) (Suk, 2003: 459). Václav Klaus si tak získal většinu stoupenců OF pro přeměnu OF na politickou stranu a nezbylo už nic jiného než rozdělení OF, které proběhlo v únoru 1991, kdy se od struktur OF odpoutala ODS (přihlašující se ke konzervativně-liberální identitě a radikální socio-ekonomické transformaci) a OH navazující na strategii OF (Novák, 1999: 138 – 140).

---

²¹ V parlamentních volbách z června 1990 kandidovalo v rámci OF čtrnáct velice rozmanitých subjektů: Agrární strana při občanském fótru, Československá demokratická iniciativa, Československá strana humanistické internacionály, Hnutí za občanskou svobodu, KAN, Klub sociálních demokratů občanského fóra, Křesťansko-sociální strana, Levá alternativa, Masarykovo demokratické hnutí, Občanská demokratická aliance, Obroda, Romská občanská iniciativa, Strana obrany kultury a Transnacionální radikální strana (Pšeja, 2005:1492).

Díky rozpadu OF se v ČSFR (ČR) otevřel prostor pro vznik klasických politických stran a také pro položení základů nového stranického systému (Wolf, 1998: 47).

4 KONSOLIDACE ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN, KONFLIKTNÍ LINIE (CLEAVAGES)

Konsolidace stranického systému v České republice je dle řady předních českých politologů vytvořena v letech 1992 – 1996; respektive do roku 1998, kdy dochází ke stabilizaci stranických subjektů. Během tohoto období se také na české politické scéně vyprofilovala jediná relevantní štěpící linie a to socioekonomická. Dle P. Fialy a M. Strmisky se období let 1991 – 1996 vyznačuje profilací politických stran, zjednodušením stranickopolitického spektra a léta 1996 – 1998 jsou stabilizační pro formát českého stranického systému (Fiala – Strmiska, 2005: 1360). M. Mareš došel k názoru, že se český stranický systém od roku 1989 postupně koncentroval a tato koncentrace byla dokončena v letech 1996 – 1998, protože v roce 1996 došlo k zásadní redukci počtu levicových stran (Mareš, 2011: 138). J. Kunc dodává, že během let 1992 – 1996 došlo ke konsolidaci nejdůležitějších politických stran a k završení konsolidace došlo v roce 1998 (Kunc, 2000: 210 – 226). Toto vymezení konsolidace českého stranického systému jsem se rozhodla respektovat, a proto se budu držet rozhraní let 1992 až 1996 a 1996 až 1998.

Ve většině států bývalého sovětského bloku (a tedy i v českém případě) doprovázel přechod k demokracii vznik konfliktní linie mezi komunistickou stranou a opozicí (Hloušek, 2000: 380). Tuto první fázi vývoje českého stranictví můžeme také popsat z pohledu štěpení stát vs. občanská společnost, kdy stát je reprezentován komunistickou mocí a proti ní stojí reprezentant společnosti ve formě nějaké „široké antikomunistické aliance“ (Novák, 1999: 136) – u nás se reprezentace občanské společnosti ujalo OF. Mobilizace občanské společnosti (umožněna vznikem OF) vedla ke svržení starého systému hegemonní strany, vynutila si reformu celého systému (Dostal, 1999: 282) a podmínila vznik moderního politického systému.

Kromě této první a nejdůležitější štěpící (konfliktní) linie se v první fázi utváření politické plurality projevila jako víceméně relevantní konfliktní linie církev vs. stát, kdy se na této linii vymezil blok stran sloučených v Křesťanské a demokratické unii (KDU). Velice zajímavou se stala konfliktní linie nacionalistická, která s sebou přinesla vznik a profilaci moravistických subjektů (např. HSD – SMS). Strany vymezující se na konfliktní linii město vs. venkov se nedostaly do parlamentu, došlo tedy k jejich postupné marginalizaci a zániku této štěpící linie. Socioekonomická konfliktní linie nehrála v této době boje o demokracii podstatnou úlohu a její role byla podřízena vůči ostatním (Hloušek, 2000: 380). Na začátku 90. let došlo tedy k vytvoření kvazi–systému politických stran, ve kterém dominoval reprezentant občanské společnosti OF vymezující se proti bývalé vládnoucí straně (Dostal, 1999 : 283)

Po první fázi se během let 1991 – 1992 začíná široké hnutí reprezentující občanskou společnost diferenciovat a můžeme začít sledovat počátky konsolidace pravé a levé části stranického spektra. Proces konsolidace levice a pravice probíhal na základě štěpení sociální – liberální (resp. pracující – vlastníci) (Novák, 1999: 136 – 137). Druhá fáze je tedy charakteristická rozpadem struktur OF, které daly vzniknout pravicovým stranám ODA a ODS a posílily ČSSD o levicové poslance OF. Tato profilace stran do levého či pravého stranického spektra vedla k nárůstu významu socioekonomické konfliktní linie a naopak štěpení církev vs. stát a nacionalistická konfliktní linie začínají na významu ztrácet (srov. Hloušek, 2000: 380 – 381; Dostal, 1999: 286).

Během třetí fáze probíhající v letech 1992 – 1996 je již zřetelná dominance socioekonomické linie – během těchto let došlo totiž ke zformování dvou hlavních pólů českého stranictví – na levici ČSSD a v pravé části ODS. Této dominanci napomohlo splynutí KDS s ODS (v roce 1996), dále obsazení levice a levého středu ČSSD, která tento

prostor hegemonizovala; a v neposlední řadě byla nápomocná eroze středových formací a jejich postupná marginalizace. Situace po roce 1996 pak jen reflektuje pokračování této tendence o existenci jediné relevantní konfliktní linie - socioekonomické (Hloušek, 2000: 381).

Český stranický systém se tak po první polovině 90. let více méně ustálil a vyvinul do podoby, jak jej známe dnes. Během této doby neustále klesal počet stran schopných překročit 5 % volební klauzuli do parlamentu a stranický systém směřoval do podoby umírněného multipartismu s bipolaritou levice a pravice (Dostal, 1999: 288 – 289). Došlo k vytvoření dvou hlavních pólů – ČSSD a ODS (které byly v té době monolitní – tvořené jednou stranou²²) a jedné konfliktní linie levice vs. pravice, resp. socioekonomické. Tradiční a stabilní součástí systému je také středoprávní KDU – ČSL²³ a krajně levicová KSČM (Havlík - Kopeček, 2008: 188). Přítomnost této v podstatě antisystémové strany s nulovým koaličním potenciálem (ale vysokým vyděračským) je v postkomunistických zemích ojedinělá – většina komunistických stran se transformovala do standartních politických subjektů sociálně-demokratického charakteru, avšak v českém případě si bývalý hegemon zachovává svou (neo)komunistickou identitu a přesto se může chlubit stabilní voličskou základnou.

4.1 Volební období 1992 – 1996

Pro volby do ČNR (5. – 6. 6. 1992) byl platný volební práh 5 % pro strany, 7 % pro dvoučlenné, 9 % pro trojčlenné a 11 % pro vícečlenné koalice (Fiala – Hloušek, 2003: 20) a do ČNR se dostalo celkem 8 politických subjektů. Postavení nejsilnějšího politického subjektu potvrdila

---

²² Dominance ČSSD (a KSČM) nebyla v levé části stranického spektra výrazněji narušena, zato pravice prošla výraznou proměnou (viz poslední výsledky parlamentních voleb).

²³ Toto stabilní postavení ve stranickém systému nepotvrdily poslední parlamentní volby, kdy KDU-ČSL nepřekročila 5 % volební práh. Jinak má tato centristická formace vysoký koaliční

ODS, když v koalici s KDS získala 29,7 % hlasů do ČNR a byla pověřena sestavením vlády, kde získala 10 ministerských křesel (z 19) a mohla tak ostatní koaliční partnery (KDS, KDU-ČSL, ODA) přehlasovat. ODS se tak stala dominantní politickou silou na české politické scéně a stala se hybným kolem pro ekonomickou i sociální transformaci. Na druhém místě skončila koalice komunistů - Levý blok se ziskem 14 % hlasů a volební práh také překročila ČSSD (zisk 6,5 % hlasů), LSU (6,5 %), KDU-ČSL (6,3 %), SPR-RSČ (6 %), ODA (5,9 %) a HSD-SMS (5,9 %) (Šanc, 2005: 123 – 124).

V tomto období se dotvořila jediná konfliktní linie a to socioekonomická, význam ostatních konfliktních linií pozbyl na relevanci. (Další možnou konfliktní linii představuje církev vs. stát představovanou KDU-ČSL. Ale i tato strana se snaží sebe samu definovat spíše na ose levice – pravice a to kvůli nízké religiozitě českého národa (Fiala – Hanuš, 2001).) Během voleb konajících se v roce 1992 se kandidující politické subjekty vymezily na ose levice (OH, HSD-SMS, LSU, ČSSD, KSČM) – pravice (ODA, ODS, KDS, KDU-ČSL). Jediným hůře identifikovatelným subjektem v tomto ohledu byla populistická a radikálněji naladěná SPR-RSČ. Toto rozdělení stran na škále levice – pravice zapříčinily postupné integrační procesy na pravici (zejména sloučení ODS s KDS) a značná konsolidace stran v levé části osy (postupná hegemonizace tohoto prostoru ze strany ČSSD a nárůst jejího koaličního potenciálu) (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 443).

Tomuto rozdělení českého stranického systému napomohlo i fungování pravicové koalice tvořené ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA, jejíž vláda disponovala většinou 105 křesel v ČNR. Tuto vládu můžeme definovat jako víceméně stabilní, i když její fungování doprovázely problémy a spory. Ty se týkaly především v rozdílném názoru ODS a

KDU-ČSL v otázce církevních restitucí; debatovalo se také o podobě decentralizace státní správy a samosprávy a o volebním systému do Senátu. Ke konci volebního období se navíc objevily skandály a aféry spojené s fungováním a financováním stran²⁴ (Fiala – Hloušek, 2003: 21).

V tomto volebním období došlo tedy k významné redukci počtu českých politických stran schopných překročit volební práh a také ke stabilizaci relevantních politických subjektů na české stranické scéně. Během tohoto období ovládly oba póly českého stranického systému dvě strany – na pravici ODS a na levici ČSSD. Vedle těchto „hlavních“ proudů můžeme vyzorovat i působení pólů „vedlejších“ – KDU-ČSL a KSČM. Právě těmto čtyřem politickým formacím vyskytujícím se na české politické scéně se budu v mé práci věnovat blíže.

4.1.1 ČSSD ve volebním období 1992 – 1996

ČSSD obnovila po listopadu svou činnost v Československu, jako jedna z mála stran v postsovětském bloku, která nebyla postkomunistická. Činnosti a aktivity, které vedly k obnově ČSSD započaly již 19. listopadu 1989 (Cabada – Šanc, 2005: 112 - 113). Uvnitř sociálních demokratů se v podstatě vytvořily dva proudy – první proud se orientoval na oficiální exilovou ČSSD a v jeho čele stanul R. Battěk, který byl pro kandidaturu v rámci OF; druhý proud byl pro okamžitou obnovu ČSSD. ČSSD byla nakonec dne 9. února zaevidována a během 24. – 25. března 1990 proběhl její „obnovovací“ sjezd (Kopeček – Pšeja, 2005: 1464).

Z „neúspěchu“ ve volbách 1992 byl viněn předseda strany J. Horák²⁵ a uvnitř ČSSD se začínají formovat různá křídla a proudy. Tzv. rakovnický proud byl charakteristický umírněným postojem vůči vládě,

---

187).

²⁴ ODS se dokázala z této situace víceméně dostat, ODA však nikoliv. Napojení a dluh u Kreditní a průmyslové banky znamenal pokles důvěry u voličstva a její volební preference se začaly propadat. ODA se však dočkala podpory ze strany KDU-ČSL a pro ODS to znamenalo další debaty o výše zmíněných problémech (Hloušek, 1999: 69 – 70).

vyjadřoval se pro přesun do politického středu a stál proti přijímání bývalých komunistů (srov. Cabada, 2003: 218; Kopeček – Pšeja, 2005: 1469 – 1470). Druhý proud, tzv. zemanovský, bylo radikálnější křídlo vedené M. Zemanem. Tento proud se razantněji vyslovoval proti vládní politice (Zemanovo heslo „jít vládě po krku“) a vyslovovali se pro vstup bývalých komunistů do strany (srov. Kopeček, 2003: 105 Kopeček – Pšeja, 2005: 1470). Tato dvě hlavní křídla uvnitř strany se střetly na hradeckém sjezdu ČSSD.

Na sjezdu ČSSD, který se konal ve dnech 26. – 28. února 1993, odešel z čela strany J. Horák (Mareš, 2011: 143 – 144) a předsedou strany se stal Miloš Zeman se ziskem 217 hlasů ze 407 (zvolení napomohli i Mladí sociální demokraté vedení S. Grossem, kteří pro něj hlasovali) (Kopeček, 2003: 105). Se Zemanem v čele začala ČSSD prosazovat radikální a razantní styl politiky, vyznačující se výraznou protikoaliční rétorikou (Šanc, 2005: 126). Zvolením Zemana došlo uvnitř ČSSD k eliminaci ostatních proudů v rámci ČSSD a také uknočilo spor mezi exilovou a domácí ČSSD. Pro představitele exilu byl totiž M. Zeman přijatelnější než J. Horák. Exilová ČSSD ukončila definitivně činnost v roce 1995 (Kopeček – Pšeja, 2005: 1470).

ČSSD se pustila do modernizace svého programu a začala se profilovat jako alternativa vlády – ČSSD se přesunula do osy stranického systému, získala 2krát více členů a 4krát více voličů (Kunc, 2000: 216). Tato personální expanze (díky vstupu jednotlivců a pohlcování levicových subjektů), Zemanova populistická a protivládní rétorika a postupná profilace jako alternativa vlády přinesla postupný nárůst preferencí až nad 20 % v roce 1995²⁶ (Kopeček – Pšeja, 2005: 1471).

---

²⁵ Kromě tohoto „provinění“ si zneprátelil členy ČSSD odprodejem deníku Právo lidu, který svou tradicí sahal až do 19. stol (Kopeček – Pšeja, 2005: 1468).

²⁶ Dočasná odliv volebních preferencí a krátkodobé poškození strany zapříčinila aféra s tzv. podsednickou fackou, kdy J. Wagner inzultoval V. Grulich (Kopeček – Pšeja, 2005: 1472)

Již na stranickém sjezdu v Hradci Králové odmítla ČSSD spolupráci s extremistickými stranami jak na levici tak na pravici. Na toto „odmítnutí“ navazuje tzv. bohumínské usnesení, kde strana definitivně odmítá spolupráci s těmito stranami²⁷. Strana na bohumínském usnesení trvá, ale praktikuje ho pouze na celostátní úrovni (přímá spolupráce ČSSD a KSČM na krajské úrovni v roce 2008, možná podpora menšinové vlády ČSSD komunisty) (Mareš, 2011: 143 – 144). Na sjezdu v Bohumíně v roce 1995 byl také znovuzvolen M. Zeman do funkce předsedy strany, získal čtyři pětiny hlasů a to bez protikandidáta (Kopeček – Pšeja, 2005: 1472).

Cesta konsolidace ČSSD na levici českého stranického systému nebyla vůbec jednoduchá. Strana se musela potýkat s vleklými vnitrostranickými problémy a její startovní pozice se mohla opřít jen o vědomí historické tradice. ČSSD se však podařil téměř „husarský kousek“ – jako jediná (v rámci českého stranictví ale i v rámci celé Evropy) se dokázala vrátit do aktivní politiky navzdory zákazu její činnosti v letech 1948 – 1989 (Kopeček, 2003: 101 – 102). Pozice relevantní strany hegemonizující středolevé stranické spektrum dosáhla poté, když se prokázala neschopnost KSČM přetransformovat se na stranu sociálnědemokratického charakteru – u ČSSD započal nárůst oblíbenosti a vzestup volebních preferencí²⁸ (v roce 1992 získala ve volbách do ČNR „pouze“ 6,5 % hlasů, při volbách příštích do PS PČR už 26,4 %) (Novák, 1999: 134 – 142).

Strana začala pohlcovat některé malé levicové subjekty, vstupovali do ní nespokojení jednotlivci z ostatních politických formací a během

---

²⁷ Nemožná spolupráce s KSČM, Levým blokem, Moravskou národní stranou, Stranou demokratické levice, Sdružením pro republiku – Republikánskou stranou Československa a Stranou československých komunistů (Kopeček – Pšeja, 2005: 1472).

²⁸ Ještě před rozpadem ČSFR se ČSSD začala profilovat jako alternativa vlády tím, že kritizovala ekonomickou transformaci, přicházející sociální problémy a hlavně se vyjadřovala proti rozpadu československé federace²⁸, čímž vyjadřovala náladu ve společnosti (srov.

krátké doby se dokázala proměnit z mimoparlamentního subjektu do catch-all party (Mareš, 2011: 141 – 143). Na začátku 90. let byla ČSSD posílena příchodem členů Obrody²⁹ a levicovými a středovými poslanci, kteří nevstoupili do ODS ani do OH po rozpadu OF³⁰. Nově příchozí přijímají sociálně-demokratickou identitu ČSSD (Mareš, 2011: 150). Po neúspěchu OH byla členská základna ČSSD posílena o další členy (Cabada, 2003: 218) a postupný odliv voličů od ostatních levicových subjektů a jejich marginalizace, nebo pohlcení ze strany ČSSD napomohlo ČSSD obsadit středolevé spektrum české stranické scény. Dalším pokusem o integraci levé části stranického spektra a o vytvoření relevantní opozice proti pravicové vládě bylo vytvoření tzv. Realistického bloku (integrace ČSSD a DSP), ke kterému se následně připojily Liberálně sociální unie, Křesťanskosociální unie a několik dalších menších organizací (OH a HSD-SMS odmítly). Realistický blok měl za úkol koordinovat spolupráci levicových subjektů, ale díky jejich postupné marginalizaci jeho potřeba upadala (Šanc, 2005: 126). ČSSD pozastavila členství v roce 1994 a Realistický klub následně zanikl (Kopeček – Pšeja, 2005: 1471).

Na počátku konsolidace měli představitelé české levice problémy s hledáním a nastolováním témat, oslovováním voličů a vymezením se vůči pravici (Mareš, 2011: 151). ČSSD se však díky kritice ekonomické transformace, příchodu významných osobností a neexistenci relevantní opozice stává dominantním subjektem na levici a před volbami v roce 1996 se jeví jako jasná alternativa vůči vládnoucí ODS (Šanc, 2005: 126). Po parlamentních volbách 1996 nebyla dominance ČSSD a KSČM v levé části stranického spektra výrazněji narušena (na rozdíl od pravice, ve které došlo k výrazné obměně).

Cabada, 2003: 218; Kunc, 2000: 216). ČSSD dokonce navrhovala vypsání referenda o tomto tématu (Kopeček – Pšeja, 2005: 1479).

²⁹ Tvořen reformními komunisty z roku 1968 (Cabada, 2003:218).

³⁰ Tito poslanci vytvořili nejdříve v rámci OF parlamentní klub – Klub sociálnědemokratické orientace – a později vstoupili do řad ČSSD (tamtéž).

4.1.2 ODS ve volebním období 1992 - 1996

Již od počátku se strana těšila voličské přízni i zastoupení v parlamentu (v ČNR se k ní přihlásilo 33 poslanců, ve FS 39). Další příznivý vývoj a obliba byla dána výraznou osobností Václava Klause a celkovou náladou ve společnosti, která podporovala probíhající transformaci a jeho pravicovou politiku (Pšeja, 2004: 454 – 457).

Po vystoupení ze struktur OF započala ODS konsolidaci své organizační struktury (zakládání místních a oblastních organizací) a soustředila se na náběr nových členů (Pšeja, 2005: 1508) – základní organizaci a politické zdroje zdědila ODS od OF (Hanley, 2010: 119). Téma dekomunizace pomohlo k profilaci nově vzniklé strany a stalo se důležitým mezníkem pro její další etablování. ODS vyloučila možnost členství ve svých orgánech bývalým pracovníkům státní bezpečnosti a příslušníkům lidových milic. Odmítla také marxisticko-leninskou ideologii a rozhodla se pro rozchod se vším socialistickým, důkazem toho také je prosazení tzv. lustračních zákonů (Kopeček, 2010: 176 – 177, 180).

ODS jako nejsilnější politický subjekt měla zastoupení a hlavní vedoucí pozice na nejvyšších úrovních vládnutí a její volební preference kolísaly mezi 20 až 30 % (Šanc, 2005: 124). Ovládla také vládní koalici, protože disponovala 10 z 19 ministerských křesel. ODS se cítila velice silná a začala porušovat koaliční dohody – menší členové koalice se zdáli být čím dál více omezováni. V rámci koalice probíhaly největší spory mezi koaličními partnery ODS a KDU-ČSL o již výše zmíněných tématech (srov. Novák, 1997: 216; Pšeja, 2004: 458; Šanc, 2005: 124). Spory ve vládní koalici vynutily od KDU-ČSL přiznání, že by byl možný vznik koalice bez ODS – a to v rámci vlastní politiky sociálně tržní ekonomiky (Novák, 1997: 216).

Již způsob vzniku předurčoval ODS k bohaté spolupráci a k interakci s ostatními politickými stranami, hlavně s formacemi ve středopravém spektru české stranické scény; strana se již od počátku snažila o spojování a jednala o možných koalicích (Pšeja, 2005: 1522). Hlavním důvodem proč se ODS stala prostředníkem pro etablování politických subjektů na pravé škále stranického systému a dominantním aktérem nově vznikajícího českého stranictví byla neschopnost levice oslovit voliče, neschopnost KSČM transformovat se do tradiční postkomunistické sociální demokracie a spojování ostatních levicových subjektů se „socialismem“ minulého režimu (Hanley, 2010: 119). Strana také benefitovala z vytvoření nového voličstva, které se jen v malé míře identifikovalo s „historickými“ stranami (Hanley, 2010: 121).³¹ Hanley předpokládá, že pro úspěšnou a rychlou konsolidaci strany je důležité její založení kompaktní a soudržnou elitou. ODS byla právě takovou elitou založena (ekonomové a prominentní politici zosobňující tzv. „šedou zónu“ – ke komunismu kritičtí technokraté, kteří měli posty v oficiálních výzkumných a finančních institucích) (Hanley, 2010: 124 – 125). Právě tito lidé napomohly definovat českou pravici a stali se základnou elity ODS. Klíčovým elementem úspěchu ODS byla schopnost elit vytvořit rámec nového „pravicového“ diskursu – importovali nové anglo-americké ideály, které postavily do českého postkomunistického kontextu a spojili je k vytvoření postkomunistické sociální a ekonomické transformace (Hanley, 2010: 126).

Ve dnech 27. – 28. listopadu 1993 se v Kopřivnici konal sjezd ODS, na kterém bylo potvrzeno vedení strany (V. Klaus znovuzvolen předsedou 220 hlasy proti 48) a byla zde nastíněna úzká spolupráce a spříznění s Mladými konzervativci (Pšeja, 2005: 1510 – 1511). Byly zde také snahy o

---

³¹ Ke konsolidaci nově vzniklých pravicových stran také napomohlo nastavení parlamentního režimu (silný parlament proti slabému prezidentovi) a typ volebního systému (relativně nízká bariéra pro vstup do parlamentu umožnila tehdy malým politickým stranám nezávislou parlamentní existenci) (Hanley, 2010: 119 – 120).

vyřešení vnitropolitických otázek – J. Zieleniec a P. Havlík se pokusily navrhnout dlouhodobější cíle (ne jen realizaci ekonomické transformace) (Pšeja, 2004: 458), oproti tomu V. Klaus navrhoval jen doplnění stávajících dokumentů. Nakonec došlo k dohodě o vytvoření koncepčnějšího dokumentu rozšířeného o sociální aspekt. Tato dohoda naznačovala přerod ODS v catch-all party a reflektovala její snahy obsadit co nejširší středopravé spektrum a oslovit tak, co nejvíce voličů (Pšeja, 2005: 1512 – 1513; Pšeja, 2004: 460).

ODS se také snažila integrovat politické subjekty na pravici. Smlouva o integraci s KDS byla jejími předsedy podepsána v červnu 1995 a potvrzena v listopadu téhož roku. Do ODS tak přišli další významné osobnosti a její politika byla obohacena o konzervativně křesťanský proud (Šanc, 2004: 124) a naopak KDS získala v rámci ODS celkem silné postavení (např. její bývalý předseda I. Pilip se stal místopředsedou strany) (Cabada, 2003: 220). Dne 31. března 1996 došlo k finálnímu splynutí KDS s ODS (Pšeja, 2005: 1523). K vyjednávání o integraci se měl také připojit KAN, ten ji nakonec neschválil, ale řada jeho členů vstoupila individuálně do ODS (Cabada, 2003: 220).

Strana se již od počátku své existence, po vydělení ze struktur OF, potýkala s různými aférami a skandály. Kromě „podnikatelských“ aktivit M. Macka v rámci privatizace a jeho následné odstoupení z funkce místopředsedy strany, to bylo například odvolání J. Kováře z funkce úřadu vlády, slavnostní večere spojené se sponsoringem strany (Pšeja, 2005: 1510 – 1511) nebo aféra s firmou Helbig (Pšeja, 2004: 459).

Období 1991 – 1994 a vývoj českého stranického systému v těchto letech naznačoval, že by se ODS mohla vyvinout do politické strany dominantního charakteru v Duvergerově smyslu (taková strana je v delším časovém úseku silnější než kterákoliv jiná a veřejnost se s jejími metodami a ideologií ztotožňuje a za dominantní ji považuje). Řada afér,

nespokojenost společnosti s ekonomickou transformací a vládní politikou a hlavně nárůst voličského potenciálu a podpory ČSSD tuto hypotézu vyvrátili (Novák, 1997: 161 – 163).

4.1.3 KDU-ČSL ve volebním období 1992 – 1996

Tato strana se již od počátku zapojila do procesu politické a stranické transformace v tehdejší Československu³². Po pádu KSČ získal hlavní slovo ve straně tzv. obrodný proud, který se zaměřil na kritiku stávajícího vedení, intenzivně spolupracoval s OF (Fiala – Suchý, 2005: 1433) a snažil se tak demonstrovat odříznutí od spolupráce s komunisty. Prvním polistopadovým předsedou strany se stal Josef Bartončík, který byl ale později obviněn ze spolupráce s StB (Cabada: 2011, 288). Takže se strana přeci jenom musela vyrovnávat s historickým stigmatem. Po Bartončíkově pozitivní lustraci se strana názorově rozštěpila; jeho křídlo následně stranu opustilo a založilo novou politickou formaci Křesťanskosociální unii (KSU), která však zůstala po dobu svého fungování zcela marginální (Fiala – Suchý, 2005: 1449).

V této době musí také reflektovat nástup konkurenční Křesťanskodemokratické strany (KDS) do českého stranického systému. Na tuto možnou konkurenci odpovídá projektem, který měl za úkol integrovat křesťansky orientované strany – vzniká tak jediný subjekt Křesťanská a demokratická unie (KDU) (jednalo se v podstatě o koalici ČSL a KDS) (Hloušek – Kopeček, 2010: 168).

Pro další budoucnost strany byl důležitý výběr nového předsedy ČSL. Představilo se několik kandidátů s rozdílnými představami o budoucnosti strany. J. Cuhra navrhoval transformaci strany do catch-all

---

³² ČSL i další křesťansky orientované strany z České a Slovenské republiky se snažily zapojit do řešení sporů o budoucí podobě možné federace dvou republik. Navrhovali vytvořit systém tří republik či spolkových zemí, konkrétněji však dohoda vypracována nebyla, protože se v roce 1992 ukazovala nefunkčnost navrhovaného systému (Fiala – Suchý, 2005: 1451).

party, J. Lux si zase představoval pravicovou a křesťansky orientovanou stranu a např. R. Sacher preferoval vytváření silných osobností. Nejvíce podpory si získal Josef Lux a od roku 1990 stanul v čele strany (Fiala – Suchý, 2005: 1435).

V roce 1991 byla ustanovena Křesťanská a demokratická unie a dalšího roku došlo k formálnímu sloučení ČSL a hnutí KDU. Strana přijala nový název Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL). To však vyvolalo spor mezi KDU-ČSL a KDU. KDU se od té doby začala orientovat na spolupráci s ODS (jejich následné splynutí znamenalo pro KDU-ČSL eliminaci křesťansky orientované konkurence) (Hloušek – Kopeček, 2010: 169).

I když se strana pod vedením J. Luxe profilovala jako centristická formace, přijetí značky KDU a nového názvu strany předznamenal posun lidovců od středu do prava. Tento mírný posun strany na pravo – levé ose umožňoval působení v pravicových vládách vedených V. Klusem. KDU-ČSL se stala stranou sociálněji orientovanou v ekonomických otázkách, ale zastávající konzervativní morální postoje. Kvůli upadajícím volebním preferencím začala strana upouštět od některých katolických a konzervativních témata a vyhraňovat se proti ekonomické politice svých koaličních partnerů (Fiala – Hloušek, 2003: 23 – 24; Hloušek – Kopeček, 2010: 169; Šanc, 2005: 125).

V tomto období strana překonala vnitrostranickou krizi, došlo k jejímu posílení o poslance KDS, kteří nesouhlasili se sloučením s ODS; a KDU-ČSL se začala prezentovat jako relevantní subjekt zasahující do veškerého politického dění (Fiala – Suchý, 2005: 1436 – 1437). Ke konci volebního období byl viditelný posun strany do středu systému. J. Lux se totiž z KDU-ČSL snažil vytvořit pantovou stranu, jakýsi „jazýček na vahách“, bez kterého bude nesnadné tvořit jak středopravou, tak

středolevou vládu. Tento posun můžeme chápat také jako jakýsi kalkul vedení, které reagoval na posilování vlivu ČSSD³³ (Šanc, 2006: 70).

4.1.4 KSČM ve volebním období 1992 – 1996

Dnešní KSČM je přímou pokračovatelkou KSČ a narozdíl od jiných komunistických stran ve střední a východní Evropě se netransformovala do podoby klasické socialistické či sociálně demokratické strany a jako jediná si ve svém názvu zachovala slovo „komunistická“. Ke konci roku 1992 se křídlo kolem J. Svobody naposledy pokusilo o transformaci KSČM, ale bez úspěchu. Proti těmto snahám se totiž postavilo „konzervativní“ křídlo kolem M. Grebeníčka a v rámci KSČM se objevila také např. ultralevicová platforma M. Štěpána a J. Obziny (vysocí funkcionáři KSČ). V roce 1993 se stal předsedou strany M. Grebeníček a jeho „konzervativní“ křídlo tak zvítězilo. Po nástupu Grebeníčka do čela strany, veškeré reformní hlasy utichly. Proud, který se snažil tehdejší KSČM reformovat, se ze strany odpojil a založil vlastní politickou formaci SDL (Fiala – Hloušek, 2003: 25 – 26). Vzhledem k tomu, že strana odmítla jakoukoli transformaci či razantnější reformaci, je již po pádu její předchůdkyně stranou, která se nachází v opozici a na okraji českého stranického systému. V tomto období existovala jakási nepsaná, neformální dohoda vylučující KSČM z celostátního politického dění (ČSSD si dokonce spolupráci s komunisty zakázala na sjezdu v Bohumíně).

KSČM sama deklaruje svou ideovou proměnu směrem k „demokratickému socialismu“, ale tato proměna je značně zpochybňována vzhledem k tomu, že se strana nezřekla marxismu-leninismu a také kladně hodnotí období, kdy byla vládnoucí stranou (Fiala – Mareš – Pšeja, 2005: 1413). Míra reformovanosti KSČM odpovídá politickému

---

³³ V části KDU-ČSL se dokonce uvážovalo o povolební spolupráci s ČSSD, ale konzervativní

programu strany – stále propaguje komunistické ideje³⁴ a hájí sociálně slabší společenské vrstvy. I když se hlásí k parlamentní demokracii, své minulosti se nezříká, pouze vyslovuje lítost nad zdiskreditací komunistických ideálů v době tzv. reálného socialismu (Strmiska – Hloušek – Kopeček – Chytilík, 2005: 448). Pro dnešní KSČM je také typická „dvojitá tvář“. Značně se totiž liší to, jak se komunisté vyjadřují navenek, směrem k veřejnosti; a to, jak komunikují mezi sebou, ve svých interních dokumentech, na stranických sjezdech apod. (Hloušek – Kopeček, 2010: 69).

KSČM i přes svou nereformovanou podobu dokázala uspět v parlamentních volbách. Ve volbách v roce 1992 kandidovala spolu s ostatními komunisticky laděnými stranami a politickými subjekty³⁵ v rámci koalice Levý blok. Tato koalice se pak stala druhým nejsilnějším subjektem na české politické scéně. Vnitřní spory a vytváření názorových platforem a frakcí uvnitř strany, předznamenaly rozpad této koalice. Z KSČM se vydělilo hned několik politických subjektů, ty však po svém osamostatnění zůstávaly marginální. Pro KSČM to znamenalo odchod značné části členstva (v poslaneckém klubu KSČM zůstalo pouze 10 poslanců), to jí ale nijak nepoškodilo a strana nezaznamenala výraznější úbytek volebních preferencí a započala svou vnitrostranickou konsolidaci (Fiala – Mareš – Pšeja, 2005: 1425; Šanc, 2005: 128). Na stranickém sjezdu v roce 1995, se už strana prezentovala jako vnitřně jednotná a homogenní (Šanc, 2005: 168).

KSČM si dokázala zachovat širokou voličskou základnu z minulé éry a nepřišla o přízeň svých původních voličů. Úspěch KSČM i po jejím 40letém diktátu se dá nejspíše odůvodnit vytvořením nostalgické

---

křídlo na Moravě tuto možnost zcela odmítlo (Šanc, 2006: 71).

³⁴ Politika KSČM, dostupné na: <http://www.kscm.cz/politika-kscm> (25. 6. 2012)

³⁵ Demokratická levice, České národní hnutí za mír a lidská práva, Hnutí za spravedlnost a lásku k bližním, Hnutí 90, Demokratická strana Československa a Levicová romská organizace (Fiala – Mareš – Pšeja, 2005: 1425)

atmosféry pro určitou společenskou subkulturu, která zastává „tradiční“ komunistické a socialistické normy a hodnoty. Problémem je, že tato společenská subkultura vymírá. V roce 1997 byl průměrný věk člena strany 62 let, o 6 let později už 68 let a v roce 2007 let 70³⁶. KSČM dokáže stárnutí členů a tedy i voličů kompenzovat tím, že se snaží oslovovat voliče nespokojené s vládní politikou té, či oné strany (Hloušek – Kopeček, 2010: 71 – 72). Její volební preference se po celou dobu jejího fungování v českém stranickém systému pohybují okolo 10 -15 % (Cabada, 2011: 283).

KSČM byla v podstatě jediným relevantním levicovým subjektem na levici (před příchodem M. Zemana do čela ČSSD), ale díky své antisystémovosti se nemohla stát opoziční silou nabízející alternativu vůči vládě V. Klause (Cabada, 2011: 283). Právě kvůli tomu, že strana neprošla žádnou zásadní transformací, musela v tomto období čelit neformální dohodě o vyloučení. Představitelé strany nebyli zváni ke konzultacím, neobsazovali žádná významná místa ve Sněmovně a jakákoliv možná koalice s KSČM byla v podstatě vyloučena. Po nástupu M. Zemana do čela ČSSD a následný politický vzestup této strany, zapříčinil, že se KSČM nepodařilo hegemonizovat středolevý prostor v českém stranickém prostředí, tak jak se tomu povedlo postkomunistickým stranám v jiných státech střední a východní Evropy (Fiala – Hloušek, 2003: 26). I přes svou ortodoxní povahu, je KSČM nedílnou součástí moderního českého stranictví se stabilní voličskou základnou.

4.2 Volební období 1996 – 1998

Volby do PS PČR, které byly uspořádány ve dnech 31. května a 1. června 1996 (Šanc, 2005: 130), se konaly ve znamení konsolidace

---

³⁶ Obsah materiálů z V., VI. a VII. sjezdu KSČM.

pravice a levice na české politické scéně – pravou část stranického spektra představovala již od roku 1992 ODS, levou část ovládla před volbami ČSSD. Český stranický systém byl za tuto dobu ovlivněn konflikty uvnitř stran – vznikaly různé názorové proudy a frakce (které však po vydělení ze stávajících struktur zůstávaly marginální, či došlo k jejich rychlému zániku) a také finančními aférami probíhajícími v první polovině 90. let. Volební kampaň do voleb 1996 se nesla v duchu ekonomické tematiky a vymezení stran na ose levice – pravice (Šanc, 2006: 70).

Výsledek voleb 1996 odrážel postupnou stabilizaci českého stranictví, do parlamentu se totiž dostalo „pouze“ 6 politických subjektů (kandidovalo jich 16): ODS (29,6 %), ČSSD (26,4 %), KSČM (10,3 %), KDU-ČSL (8 %), SPR-RSČ (8 %) a ODA (6,3 %), přičemž 40 křesel získali antisystémové strany s nulovým koaličním potenciálem KSČM a SPR-RSČ³⁷. Vítězem voleb se stala, jako ve volbách předchozích, ODS se ziskem 29,6 % hlasů (téměř identický výsledek) a nepsaným vítězem se stala ČSSD se ziskem 26,4 %. Bývalá vládní koalice získala pouze 99 mandátů a nebyla schopna sestavit většinovou vládu – sestavila tedy vládu menšinovou tolerovanou ČSSD³⁸. ČSSD umožnila vyslovení důvěry vládě tím, že 26. června 1996 její poslanci odešli ze sněmovny a neúčastnili se hlasování. Koaliční partneři ODS pak využili svého vyděračského potenciálu a poučení z minulé vlády si vymohli paritní složení vlády stávající (ODS získala 8 ministerských křesel, KDU – ČSL i ODA po 4 křeslech) (Fiala – Hloušek, 2003: 28 – 29; Šanc, 2005: 130 – 131).

Již od vytvoření menšinové vlády provázely koaliční partnery napjaté vztahy a různé spory, které spolu s aférami týkajícími se

---

³⁷ Tyto dva antisystémové subjekty nemohly už ze své podstaty doplnit či jinak podpořit vznikající středopravou, respektive středolevou koalici (tamtéž: 75).

³⁸ ČSSD se tak postavila do role konstruktivní opozice, kdy mohla kritizovat vládu za její kroky bez jakékoliv odpovědnosti a udržet si svou dominantní pozici na levici českého stranického systému (tamtéž: 76).

financování ODS vedly k vystoupení ministrů za KDU-ČSL a ODA z vlády a pozdější demisi V. Klause a tedy i k pádu vlády. V prosinci byla sestavena vláda nová, „polouřednická“, pod vedením J. Tošovského (tehdejší guvernér České národní banky) a skládající se z ministrů za KDU-ČSL, ODA, bývalých ministrů za ODS, kteří vstoupili do nově vzniklé strany Unie svobody a z nestraníků. Tato vláda dovedla Českou republiku k předčasným volbám konaným v roce 1998 (Kunc, 2000: 22; Pšeja, 2005: 1525).

4.2.1 ČSSD ve volebním období 1996 – 1998

ČSSD se v předchozím období dokázala konstituovat do standardní politické strany, která se profilovala jako středolevá a jako jediná alternativa k vládě (Kunc, 2000: 219). ČSSD, posílena o řadu menších politických subjektů, ale i jednotlivců z levicových a středových uskupení, si razantní protivládní rétorikou dokázala podmanit část české společnosti nesouhlasící s vládní koncepcí a získat tak řadu voličů. ČSSD dokázala voličstvo přesvědčit, že se jedná o relevantní opozici „schopnou nabídnout alternativní přístup“ (Šanc, 2006: 73) a obsadila celé středolevé spektrum českého stranictví.

Úspěch ve volbách zaznamenala ČSSD hlavně díky kvalitní volební kampani M. Šloufy, i když ten se zdál některým členům ČSSD nepřijatelný kvůli jeho minulosti vysokého komunistického funkcionáře (Kopeček – Pšeja, 2005: 1472). Ve volbách do PS PČR 1996 zaznamenala nárůst voličských hlasů o 19,9 % od voleb z roku 1992 a díky marginalizaci ostatních levicových subjektů a výše popsaným příchodům jednotlivců strana obsadila prostor mezi KDU-ČSL a KSČM (Šanc, 2006: 73).

Pozice ČSSD byla po parlamentních volbách posílena v rámci stranického ale i politického systému a strana získala post předsedy PS PČR, kterým se stal M. Zeman (Šanc, 2005: 131) a setkala se

s úspěchem i při volbách do senátu. V prvním kole sice ČSSD příliš neuspěla, ale díky podpoře menších politických subjektů, kteří se báli přílišného úspěchu ODS, získala v kole druhém 25 z 81 křesel (Kopeček – Pšeja, 2005: 1472). Silnou pozici měla ČSSD i vůči vládě, která byla na ČSSD závislá (Kopeček, 2003:108) a umožnila vyslovení její důvěry odchodem poslanců z hlasování

V tomto období se začínají projevovat výrazné opoziční tendence vůči Zemanově politickému diskurzu. Opoziční štěpení v rámci strany se projevilo při projednávání zákona o „vyrovnaném“ stáním rozpočtu. Poslanci za ČSSD K. Machovec, M. Kuneš, T. Teplík a J. Wagner byli pro přijetí tohoto zákona, přičemž ČSSD jako celek se stavěla proti jeho přijetí. T. Teplík a J. Wagner trvali na svém názoru i při dalším čtení a na popud M. Zemana byli vyloučeni ze strany. Teplík vstoupil v lednu 1997 do poslaneckého klubu ODS, Wagner se k nikomu nezařadil a změnil tak poměr sil ve sněmovně na 100 ku 100 (srov. Kopeček, 2003: 107; Kopeček – Pšeja, 2005: 1472; Šanc, 2005: 133).

Na přelomu let 1996 a 1997 se okolo místopředsedy K. Machovce vytváří „pravicová“ frakce, jejíž zastánci byli i např. P. Buzková a J. Gross. Tato frakce se ukázala jako neúspěšná kvůli své nejednotnosti a tento neúspěch se ukázal i na sjezdu v Bohumíně, kdy Machovec přichází o svůj post a je nahrazen V. Špidlou. Zde také M. Zeman obhájí předsednickou funkci, do které je opětovně zvolen se ziskem 71 % hlasů a potvrzuje tak svou silnou pozici v rámci strany (srov. Kopeček, 2003: 108, Kopeček – Pšeja, 2005: 1472). Kromě této „pravicové“ frakce se fragmentace uvnitř ČSSD projevuje i vytvořením křídla „levicového“, které bylo vytvořeno z bývalých komunistů. Stejně jako ostatní křídla v rámci ČSSD je i tento proud nehomogenní a ukázal se jako nejslabší (Kopeček – Pšeja, 2005: 1473). V těchto letech řeší ČSSD otázku vstupu ČR do NATO. Část ČSSD se vyjadřovala proti vstupu a někteří trvali na

vyhlášení referenda, nakonec všichni hlasovali pro vstup (Kopeček – Pšeja, 2005:1480).

Po rozpadu vlády byla ČSSD pro rychlé vypsání předčasných voleb. Její volební preference se totiž pohybovaly okolo 30 % a ostatní politické subjekty (hlavně ty na pravici) poukazovaly na svou slabost (krize uvnitř ODS i ODA, US se nacházela teprve ve fázi utváření). Nakonec ČSSD akceptovala poloúřednickou vládu a začala se se svou přípravou soustředit na předčasné volby. Došlo ke zmírnění radikální rétoriky a nárůstu populistických slibů od řady členů strany. V rámci předvolební kampaně se strana vyjadřovala pro zlepšení podmínek důchodců a mladých rodin, pro podporu drobného a středního podnikání a v neposlední řadě hlásila depolitizaci byrokracie³⁹(reagovala na korupční aféry spojené s ODS a získávala si tak další voliče). Kampaň ČSSD byla namířena také proti US, protože si ji mylně vykládali a považovali za největšího nepřítele. ČSSD se vyjádřila pro možnost koalice s KDU – ČSL (J. Lux nebyl proti) a po vzestupu vlivu Důchodců za životní jistoty by pro ČSSD byla možná koalice i s touto stranou, vůči KSČ se ČSSD chovala odtažitě i přes vzájemnou spolupráci při senátních volbách a na lokální úrovni (srov. Kopeček, 2003: 108; Kopeček – Pšeja, 2005: 1480 – 1481).

V předčasných volbách v červnu 1998 už ČSSD zvítězila se ziskem 32,31 % hlasů⁴⁰ (74 mandátů⁴¹). Stala se tak nejsilnější stranou v českém stranickém systému. Po volbách nedošlo k vytvoření většinové vlády, ale k vytvoření něčeho, co je jak v českém, tak celosvětovém měřítku vyjíměčné – k uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi představiteli dvou největších politických subjektů ČSSD a ODS (Kopeček, 2003: 108).

---

³⁹ Volební program ČSSD pro rok 1998, dostupné na: <http://www.cssd.cz/data/files/2000-volebni-program-a-prohlaseni-vlady-1998-tisk.pdf> (20. 7. 2012)

⁴⁰ Výsledky hlasování do PS PČR v roce 1998, dostupné na: <http://volby.cz/pls/ps1998/u4> (30. 3. 2012)

⁴¹ Výsledky hlasování do PS PČR v roce 1998, dostupné na: <http://volby.cz/pls/ps1998/u610> (30. 3. 2012)

4.2.2 ODS ve volebním období 1996 – 1998

Po roce 1996 se potíže spojené s konsolidací přesouvají na pravou část stranického spektra – ODS se musí potýkat s krizí identity a s fragmentací jejího stranického aparátu. ODS totiž před volbami v roce 1996 prohlašuje, že ekonomická transformace byla pod jejím vedením úspěšně dokonána. Nabízí se nám tedy otázka, zda měla ODS v té době svým voličům co nabídnout. Tato krize identity, kterou se musela ODS v předvolebním období zabývat, byla nastíněna v projevu L. Brokla na konferenci v Brně. Sám Brokl prohlásil, že se ODS jeví jako “strana na jedno použití” a její další budoucnost závisí na nalezení “nové identity” (Kunc, 2000: 218 - 220)⁴². Parlamentní volby v roce 1996 pak znamenaly pro ODS, i přes celkové vítězství, ztrátu jejího dosavadního postavení a posílení ostatních politických formací.

Ve volbách do senátu zaznamenala ODS výsledek „rozpačitý“, ale nejlepší oproti ostatním kandidujícím stranám a politickým subjektům. V prvním kole se sice setkala s úspěchem a její kandidáti postoupili do kola druhého v 79 obvodech, ale díky apelaci ze strany jejích koaličních partnerů, kteří nechtěli její výrazné vítězství, získala v kole druhém „pouze“ 32 mandátů (Pšeja, 2005: 1524).

Již po volbách se však uvnitř strany začínaly ozývat hlasy nespokojené s vládní politikou a postavou V. Klause. Tyto vnitrostranické neshody se rozhořeli hlavně mezi místopředsedou J. Zieleniecem a V. Klausem. Zieleniec kritizoval Klusův politický styl, také vnitřní komunikaci strany, což vedlo k jeho rezignaci a vzdání se všech jeho funkcí (Zieleniec nejprve na protest složil poslanecký mandát, později i ministerskou funkci a post místopředsedy strany) (Šanc, 2005: 131 – 132). Vnitřní konflikt vyvolal i M. Macek, který bez projednání představil veřejnosti analýzu

s názvem Věc: krize důvěry, která poukazovala na chyby ODS (Pšeja, 2005: 1515). Kromě vnitrostranických sporů se musela ODS v tomto období potýkat s různými aférami, které se převážně týkaly financování strany, ale i významných osobností (Pšeja, 2005: 1514). ODS měla v této době přijímat sponzorské dary od fiktivních dárců a falešných sponzorů a měla také vlastnit tajné konto ve Švýcarsku (Šanc: 2005: 132).

Díky těmto informacím reagovala KDU-ČSL a ODA vystoupením z vlády (Pšeja, 2005: 1525) a vnitrostranická krize vystupňovaná aférami s financováním vedla 28. listopadu 1997 k tzv. sarajevskému atentátu⁴³ – V. Klaus byl vyzván J. Rumlem a I. Pilipem k demisi svého předsednictví v ODS a k opuštění vlády. 30. listopadu podal V. Klaus demisi na funkci předsedy vlády a vláda jako taková skutečně padla (Kunc, 2000: 221). Již v prosinci byl vedením “poloúřednické” (či také “polopolitické”) vlády pověřen guvernér České národní banky J. Tošovský, který měl dovést Českou republiku k předčasným volbám⁴⁴. ODS se rozhodla do takto vytvořené vlády nevstoupit (Šanc, 2005: 132). Ministři za ODS S. Volák, M. Lobkowicz, J. Černý a I. Pilip s tímto rozhodnutím nesouhlasili a ve vládě setrvali (Pšeja, 2005: 1525).

Již 14. prosince se konal sjezd strany v Poděbradech, kde V. Klaus obhájil místo předsedy strany (Kunc, 2000: 221). Na tomto sjezdu se také střetlo tradiční křídlo V. Klause proti křídlu, které bylo pro změnu politiky ODS. Vznikla tak názorová platforma v rámci strany. V. Klaus vyzval ministry za ODS participující v poloúřednické vládě, aby podali demisi či opustili ODS. Ministři se rozhodli ODS opustit a později vstoupit do nově vzniklé Unie svobody (US) (Šanc, 2005: 132 – 133). V polovině ledna

---

⁴² 5. srpna 1996 byl v Mladé frontě Dnes vydán rozhovor s j. Zieleniecem, ten řešení problému hledání identity vidí v „rozkročení“ ODS, ODS dle něj „nemá znít jedním hlasem“. Později se ukázalo, že tento návrh povede ke štěpení strany v roce 1997 (Pšeja, 2005: 1514).

⁴³ Sarajevskému atentátu předcházelo vzdání se svých postů a funkcí od J. Zieleniece, I. Pilipa a M. Macka (Pšeja, 2005: 1515).

⁴⁴ Poloúřednická vláda se skládala z nestraníků, představitelů KDU-ČSL, ODA a US (Havlík – Kopeček, 2008: 190).

1998 vznikla z názorové frakce uvnitř ODS zcela nová politická strana US do jejíhož čela se postavil J. Ruml (Kunc, 2000: 221).

Od února se oslabená ODS snaží o konsolidaci své pozice ve stranickém spektru, zklidnění situace uvnitř strany a začíná se soustředit na předčasné volby. Začíná se také jednat o možnosti spolupráce v budoucí vládní koalici. ODS odmítá spolupráci s ODA kvůli její vnitrostranické situaci a sporům. Jako reálná se jevila spolupráce s Demokratickou unií a KDU-ČSL (Pšeja, 2005: 1517 – 1518).

Události z let 1997 a 1998 vedly k poklesu volebních preferencí a ke ztrátě důvěry u voličstva. Tyto události mohly vyústit v možný přesun strany do marginálního postavení, v jednu chvíli totiž voličské preference klesly až pod 10%. Následná konsolidace strany z vnitrostranického pohledu a uchopení problému s financováním strany zapříčinily jejich postupný nárůst a na počátku června se preference strany pohybovaly okolo 17% (Pšeja, 2005:1518, 1525). Proto byl výsledek parlamentních voleb pro stranu milým překvapením – ODS získala 27,74% hlasů⁴⁵ a 63⁴⁶ mandátů a skončila tak druhá za ČSSD. Kvůli změnám v osobních vztazích mezi stranami a neschopnosti dohodnout se na reálné podobě koaliční vlády, vznikla po volbách 1998 vláda nestandardní – menšinová, vedená ČSSD a podporovaná ODS na základě tzv. opoziční smlouvy (Šanc, 2006:82).

4.2.3 KDU-ČSL ve volebním období 1996 – 1998

Snahy J. Luxe posunout KDU-ČSL více do středu stranického systému a vytvořit z ní centristickou formaci, která bude hrát úlohu pantové strany a být tedy nepostradatelná pro vytváření středolevých i

---

⁴⁵ Výsledky hlasování do PS PČR v roce 1998, dostupné na: <http://volby.cz/pls/ps1998/u4> (30.3.2012)

⁴⁶ Výsledky hlasování do PS PČR v roce 1998, dostupné na: <http://volby.cz/pls/ps1998/u610> (30.3.2012)

středoprávných vládních koalic, se v tomto období opravdu vyplatila. KDU-ČSL se totiž podílela i na vytváření menšinové vlády po volbách v roce 1996. Její volební preference sice během předešlých čtyř let značně kolísaly, ale postupně se ustálily na 8 %, které i strana ve volbách získala a obsadila tak 18 mandátů. Volební výsledek však neumožňoval vznik většinové vlády, a tak musela vzniknout vláda menšinová, podporována ČSSD. Díky nastálé situaci, se KDU-ČSL stala součástí středoprávné vlády (spolu s ODS a ODA), do jejíž způsobu vytváření se mohla daleko více zapojit, než bylo po volbách předchozích. Spolu s ODA využily svého vyděračského potenciálu a úpadku voličských preferencí ODS a vymohly si paritní složení vlády. KDU-ČSL tak v této povolební koalici disponovala celkem 4 ministerskými křesly.

Pro senátní volby, které se konaly téhož roku se KDU-ČSL dohodla na společném postupu s dalším koaličním partnerem ODA. KDU-ČSL pak po takovéto dohodě nominovala 45 kandidátů, z nich 17 postoupilo do druhého kola. KDU-ČSL nakonec obsadila celkem 13 senátních křesel a její kandidát Petr Pithart se stal předsedou senátu. Strana se také rozhodla podporovat některé kandidáty za ČSSD, protože chtěla zabránit majoritnímu postavení ODS a neexistence opozice (Fiala – Suchý, 2005: 1438).

Již od počátku sestavení menšinové vlády docházelo ke značným sporům mezi koaličními partnery. Nejvíce byla ohrožena spolupráce ODS a KDU-ČSL. Proti vůli ODS se stal předsedou senátu lidovecký straník Petr Pithart a KDU-ČSL dokonce podpořila některé návrhy zákonů od ČSSD. Došlo k roztržce mezi leadry těchto dvou stran a pohrožením odchodem z koalice. Nastupující ekonomické problémy spor vyeskalovaly. ODS a ODA byly ze strany KDU-ČSL označeny za viníky nastálé situace (Šanc, 2005: 131). KDU-ČSL změnila také postoj k druhému koaličnímu partneru ODA. Po vytvoření předešlé koalice bylo možno vypožorovat určitý společný postup KDU-ČSL a ODA vůči dominanci ODS; v tomto období se však KDU-ČSL začala stále více vyhraňovat vůči politice ODA. Bylo to nejspíše dáno tím, že politika KDU-

ČSL začala být více autonomní (dáno posunem do středu stranického systému). KDU-ČSL se nakonec vyjádřila, že stojí mezi ODS a ČSSD, a tak je možná koalice lidovců se sociálními demokraty (Šanc, 2006: 74 – 76).

KDU-ČSL měla v roce 1997 nemalý podíl na pádu Klausovi vlády. Koaliční partnery sice již od počátku doprovázely určité spory, ale posledním hřebíčkem do rakve bylo vypuknutí aféry s financováním ODS. J. Lux požadoval demisi vlády, dokud ODS skandál nevyřeší. V. Klaus odmítl a ministři za KDU-ČSL se rozhodli z vlády vystoupit (k lidoveckým ministrům se přidali i ministři za ODA). ODS reagovala demisí a 30. listopadu vláda opravdu padla. J. Lux byl pověřen sestavením nové vlády, ale ten zastával názor, že nová vláda by neměla být provizorní. Jeho práce skončila jmenováním J. Tošovského premiérem do čela „poloúřednické“ vlády (Cabada, 2011: 289; Fiala – Suchý, 2005: 1439 – 1440). Ministři za KDU-ČSL v této podobě vlády setrvali.

Příčina pádu vlády, tedy problémy a financováním ODS, byla pro odchod KDU-ČSL z dosavadní vládní koalice nejspíš jen záminkou. Více pravděpodobné se zdá, že KDU-ČSL neviděla v této koalici žádnou budoucnost. Posunutí lidovců do pozice centristické strany umožňovala větší prostor pro vyjednávání v případě vzniku středolevé koalice a zvyšovala také její koaliční potenciál. Předseda lidovců, ale špatně odhadl nastálou politickou situaci. Po předčasných volbách v roce 1998 došlo k sepsání opoziční smlouvy mezi ODS a ČSSD a KDU-ČSL přešla do opozice.

4.2.4 KSČM ve volebním období 1996 – 1998

Nereformovaná KSČM se ve volbách v roce 1996 stala třetím nejsilnějším subjektem na české politické scéně se ziskem 10,3 % hlasů. I když byl tento volební výsledek poněkud nižší, než tomu bylo při volbách minulých (kdy KSČM kandidovala v rámci koalice Levý blok), tak její nástupnické subjekty nezaznamenaly úspěch žádný. Např. méně

ortodoxní a reformovaná strana Levý blok, která se snažila podniknout transformaci komunistické strany po vzoru jiných postkomunistických stran bývalého východního bloku, získala pouze 1,4 % hlasů. I tento propad možného nástupnického subjektu, definitivně ukončil jakékoliv snahy o transformaci KSČM do klasické sociální demokracie (Mlejnek, 2006: 39).

Komunisté spolu s radikální pravicovou stranou SPR-RSČ, byli z veškerých koaličních jednání vyloučeni, protože se jednalo o antisystémové strany. Tyto dvě strany společně získaly celkem 40 mandátů, což značně zúžilo manévrovací prostor pro koaliční vyjednávání. Z 200 křesel, tak zbylo pouze 160, kterých bylo možno využít pro vznik vládní většiny. I přesto se ostatní strany rozhodly neumožnit těmto dvěma stranám vstup do jakékoliv koalice a ani se nepodílet na její případné podpoře při vyslovování důvěry (Šanc, 2006: 72).

Propad nástupnických formací KSČM potvrdil rozložení sil v českém stranickém systému. Na levici se totiž vyprofilovaly pouze dva relevantní politické subjekty, které tento prostor hegemonizují až doposud – KSČM a ČSSD. KSČM se i přes politickou izolovanost a antisystémovost pravidelně dostává do Sněmovny a udržuje si stabilní voličskou základnu. Stigmatizující minulost a neokomunistická povaha jí i přesto zajišťují volební preference okolo 10 – 15 % hlasů⁴⁷.

---

⁴⁷ V červnu 2012 byly její stranické preference 12,6 % hlasů. Preference politických stran červen 2012, dostupné na: <http://www.stem.cz/clanek/2525> (27.7.2012)

5 ZÁVĚR

Téměř padesátiletá éra jediné hegemonické strany narušila v českém prostředí občanskou společnost a potřebu české společnosti participovat – nějak se podílet na vládnutí; vymizela názorová pluralita a lidé se přestali zajímat o věci veřejné. Do takové situace začaly pronikat reformní snahy ze Sovětského svazu a u nás narůstala míra nespokojenosti s komunistickým diktátem. Snahy KSČ o přestavbu systému byly nedůsledné, protože se sama KSČ odmítala vzdát svého mocenského monopolu a privilegií. Odcizení občanů a odpor ke stávajícímu systému vedl k masovým demonstracím, které srazily starý režim na kolena.

Po Sametové revoluci se Československo po dlouhé komunistické éře otevřelo světu a vydalo se na cestu k demokracii, začal se také vytvářet prostor pro politický pluralismus a v českém prostředí se začínají vytvářet různé názorové proudy a skupiny s odlišnými názory na budoucí sociální a ekonomickou transformaci. Období po pádu KSČ bylo tedy velice významné a důležité pro budoucí formování, podobu a vývoj českého stranického a politického systému.

Záhy po demonstracích se satelitní strany KSČ vymaňují z područí KSČ, navracejí se politické strany z exilu a vytvářejí se podmínky pro formování a vznik nových politických stran a formací. Období let 1990 - 1992 je definováno nejen česko-slovenskou názorovou polarizací, ale také hlubokým diferenciačním procesem a politickou krystalizací; první náznaky politické různorodosti byly na světě. Zásadním činitelem revolučních snah se stalo OF, které se postavilo do čela konajících se demonstrací a navázalo dialog se státní mocí, za svůj hlavní cíl si vytyčilo dekomunizaci společnosti.

Z případových studií vyplývá, že naše relevantní strany měly zcela odlišnou startovní pozici v nově se vytvářejícím stranickém prostředí.

ČSSD jako strana historická s více než 100 letou historií v českém prostředí, přerušenu sloučením s KSČ, se přihlásila k tradici První republiky. Jako jediná sociálně demokratická strana ve východní Evropě, nevznikla transformací z komunistické strany a její aktivní činnost napomohla k jejímu návratu na českou politickou a stranickou scénu po pádu KSČ. Exilová ČSSD, tak naplnila svůj osud – udržela stranu při životě a ta se mohla zapojit do vytváření demokratického prostředí a v rámci stranického systému začít budovat svou pozici. Zpočátku sice ne zcela úspěšně navázala na svou tradici z První republiky (v prvních volbách získala jen okolo 4% hlasů), ale vzápětí po rozpadu ČSFR (po obměně stranického vedení a hlavně postu předsedy strany, kterým se stal charismatický a populisticky laděný M. Zeman) dokázala obsadit levé spektrum českého stranického systému. Svého dominantního postavení na levici dokázala využít a vyvinula se do jedné z nejvýznamnějších stran u nás.

ODS sahá svou historií do počátku 90. let, kdy se vydělila ze struktur zanikajícího OF. Toto celospolečenské hnutí vymezující se proti komunistickému diktátu bylo velice heterogenní a vágně definované. V revolučních náladách to mělo pozitivní dopad – dokázalo oslovit různé vrstvy společnosti a názorové proudy a zvítězit tak ve volbách. Později se vágnost a heterogenita hnutí projevila vnitřními spory o budoucím směřování a v rámci hnutí docházelo k názorové diferenciaci. Úspěch ve volbách a jednoznačné vítězství OF vyhouplo do popředí řadu tzv. manažerů, kteří měli v úmyslu přetransformovat OF do standardní politické strany. Zvolení V. Klause do čela OF tento proces jen urychlilo a v únoru 1991 vznikla mimo jiné ODS. Předchozí spolupráce OF s ostatními politickými subjekty a formacemi (v rámci OF kandidovalo 14 hnutí a politických stran) a jeho následný rozpad otevřel prostor pro vznik klasických politických stran a pro položení základů nového stranického systému.

KSČ vznikla vydělením ze struktur ČSSD po 1. světové válce, jako její radikálnější a „levicovější“ křídlo. V Československu později nastolila dlouhotrvající diktát, během kterého disponovala veškerou politickou mocí a odmítala jakékoliv projevy opozice. Po listopadových událostech se, už jako KSČM (územní organizace KSČ v Čechách), zapojila do budování pluralitního prostředí. I přes svou minulost si dokázala udržet stabilní voličskou základnu a od roku 1989 je stabilním prvkem českého stranického systému.

KDU-ČSL byla i přes svou historickou tradici zdiskreditována spoluprací s KSČ v Národní frontě, a proto se její první kroky týkaly distancování právě od této spolupráce. I přes svou stigmatizující minulost se strana zapojila do aktivní politiky a dokázala si vybudovat voličstvo hlavně u věřícího obyvatelstva. Po příchodu J. Luxe do čela strany se začíná profilovat jako centristická formace – pantová strana, která se může zapojit do budování jak středolevé, tak středopravé vlády.

Cesta ke konsolidaci ČSSD a potažmo levice nebyla vůbec jednoduchá. Strana se musela potýkat s vleklými stranickými problémy a nástup k relevanci byl zaznamenán, až s obměnou předsedy strany, kterým se stal M. Zeman. Ten se vyznačoval razantní a radikální protikoaliční rétorikou a pomohl tak ČSSD k profilaci jako alternativy vlády. Jeho populistická politika vedla k vzestupu významnosti ČSSD a k nárůstu stranických preferencí. ČSSD domohla ke konsolidaci v levé části stranického spektra tím, že pohlcovala malé levicové formace a nespokojené jednotlivce z ostatních stran. Postupná marginalizace ostatních levicových subjektů a příchod významných osobností do ČSSD napomohlo ČSSD obsadit celé středolevé spektrum českého stranictví a konsolidovat tak svou pozici.

Pro konsolidaci a etablování pravice v českém stranickém prostředí bylo důležité, že si česká společnost spojovala levicové subjekty se

„socialismem“ minulého režimu. ODS tak dokázala oslovit širokou škálu voličstva tím, že se vyprofilovala na tématu dekomunizace a ekonomické transformace a při volbách z roku 1992 se stala nejsilnějším politickým subjektem v českém prostředí. Stejně jako ČSSD, tak i ODS chtěla podpořit konsolidaci své pozice slučováním a spoluprací s politickým formacemi a uskupeními v právě části stranického systému. V následujícím období rozšířila ODS svou politiku o dlouhodobější cíle. ODS si tak v krátké době dokázala vytvořit pevnou pozici ve středopravém spektru českého stranictví a napomohla k integraci pravice. A i přes různé korupční skandály a aféry spojené s financováním strany dokázala ODS v příštích parlamentních volbách v roce 1996 získat největší počet hlasů.

Konsolidace KDU-ČSL v politickém prostředí České republiky se neslo v duchu integrace křesťansky orientovaných sil. KDU-ČSL totiž musela reflektovat vznik případné konkurence ze strany KDS. Přišla s projektem Křesťanské a demokratické unie, který měl eliminovat případnou křesťanskou konkurenci. Později tuto značku strana přejímá do svého názvu a stává se jedinou relevantní křesťansky orientovanou stranou v České republice.

Konsolidace KSČM nebyla o nic jednodušší. Uvnitř strany se objevovaly různé názorové proudy a platformy zastávající názor nutné vnitrostranické transformace strany, které se však setkaly s odporem „konzervativního“ křídla v rámci KSČM. Kromě snah o transformaci komunistické strany na stranu sociálně demokratického charakteru, se objevily proudy preferující ještě radikálnější politiku. Od KSČM se oddělila mnoho politických subjektů a formací, které však zůstali mimo relevanci a nesečkali se s významným úspěchem. KSČM všechny reformátorské snahy vzdala, oslabení strany o tyto politické formace se na voličských preferencích neprojevovalo a strana vystupuje jako homogenní a jednotná a

přes svou minulost je již od počátku stranickou systémem jeho stabilní součástí.

Od pádu KSČ po parlamentní volby v roce 1996 se stranický systém České republiky zjednodušil, koncentroval a stabilizoval (do parlamentu se dostalo 6 politických subjektů). Došlo také k profilaci a ke konsolidaci nejdůležitějších politických stran – v pravé části dominovala již od roku 1992 ODS, levici ovládla před volbami ČSSD spolu s KSČM a v politickém středu se nacházela KDU-ČSL.

Problémy s konsolidací a stabilitou se pak v období od roku 1996 – 1998 přesouvají z levé části českého stranického systému do té pravé. Levá část od roku 1996 neprošla téměř žádnými proměnami, zatímco ta pravá proměnami bouřlivými. Můžeme připomenout marginalizaci některých politických stran a uskupení (např. ODA) a vnitrostranické spory v ODS, které vedly k založení zcela nového politického subjektu US. Aktuální změny na pravici se odehrály v rámci parlamentních voleb z roku 2010, kdy se kromě klasických politických stran do parlamentu dostaly dvě nové – středopravá TOP 09 a VV. Dnes tedy můžeme říci, že konsolidace pravice (i když tomu tak v polovině 90. let vypadalo) nebyla zdaleka dokončena a že můžeme počítat se změnami na české politické scéně právě ve středopravém spektru.

6 POUŽITÉ ZDROJE

6.1 Seznam literatury

Balík, S. – Hloušek, V. – Holzer, J. – Šedo, J.: 2003. Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.

Blažek, P.: 2008. Na rozcestí. Brněnský sjezd ČSSD v listopadu 1947. In: Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 153.

Cabada, L.: 2000. Český stranický systém 1890-1939. Plzeň: Západočeská univerzita.

Cabada, L.: 2005. Český stranický systém v meziválečném období. In: Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 30 – 38.

Cabada, L.: 2005. Rozklad pluralitního stranického systému po roce 1938. In: Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 93 – 95, 98 – 100.

Cabada, L.: 2003. Politický systém první Československé republiky. In: Vodička, K. – Cabada, L.: Politický systém České republiky. Historie a současnost. Praha: Portal, 31.

Cabada, L.: 2003. Systém politických stran a vnitrostranické rozhodovací procesy. In: Vodička, K. – Cabada, L.: Politický systém

České republiky. Historie a současnost. Praha: Portal, 204 – 205, 214 – 218, 220.

Cabada, L.: 2011. Systém politických stran a vnitrostranické rozhodovací procesy. In: Vodička, K. – Cabada, L.: Politický systém České republiky. Historie a současnost. Třetí, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portal, 283, 288 – 289.

Dočkal, V.: 2004. Vratký vzlet Fénixe. ČSL 1988-1990. Brno: IIPS.

Dostal, R.: 1999. Komparace formování systémů politických stran Česka a Polska (1989 – 1998). Politologický časopis. 3/1999, 282 – 289.

Fiala, P. – Hloušek, V.: 2003. Stranický systém české republiky. In: Fiala, P. – Herbut, R. a kol. Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 20 – 26, 28 – 29.

Fiala, P. – Mareš, M. – Pšeja, P.: 2005. Komunisté a jejich strany. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol. Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861 – 2004. II. díl: období 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1413, 1425.

Fiala, P. – Strmiska, M.: 2005. Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol. Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861 – 2004. II. díl: období 1938 – 2004. Brno: Doplněk.

Fiala, P. – Suchý, P.: 2005. Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol. Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861 – 2004. II. díl: období 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1433 – 1440, 1449 – 1451.

Grulich, T.: 2008. Československá sociální demokracie v exilu. In: Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 181 – 185.

Hanley, S.: 2010. The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis. Politologický časopis. 2/2010, 116 – 126.

Havlík, V. – Kopeček, L.: 2008. Krize vládnutí v České republice. Analýza působení volebního a stranického systému a návrhy možných řešení. Politologický časopis. 3/2008, 187 – 188.

Hloušek, V.: 2000. Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran. Politologický časopis. 4/2000, 380 – 381.

Hloušek, V.: 1999. Mezníky vnitropolitického vývoje. In: Dančák, B. (ed.): Integrační procesy ve středoevropském prostoru II. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 69 -70.

Hloušek, V – Kopeček, L.: 2010. Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě. Praha: Grada Publishing.

Holzer, J.: 2005. Stranický systém druhé republiky. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 2. díl: 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1042 – 1043, 1049.

Honajzer, J.: 1996. Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad. Praha: Orbis.

Hoppe, J.: 2009. Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara. Praha: Prostor.

Hrubý, K.: 1996. Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu. Praha: Grégr Eduard Dr. a syn.

Kárník, Z.: 2006. Československá sociálně demokratická strana dělnická v letech 1918 - 1938. In: Hrubec, M. – Bárta, M. (eds.): Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí. Brno: Masarykova dělnická akademie a nakladatelství Doplněk, 47 – 50, 52 – 59.

Kárník, Z.: 2006. Stručně o dějinách české sociální demokracie do roku 1918. In: Hrubec, M. – Bárta, M. (eds.): Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí. Brno: Masarykova dělnická akademie a nakladatelství Doplněk, 39 – 44.

Kitschelt, H. – Mansfeldova, Z. – Markowski, R. – Tóka, G.: 1999. Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation. Cambridge: Cambridge University Press.

Kohout, J.: 2006. Obnova činnosti sociální demokracie v roce 1968. In: Hrubec, M. – Bárta, M. (eds.): Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí. Brno: Masarykova dělnická akademie a nakladatelství Doplněk, 102, 110.

Kolář, P. – Syllová, J.: 2005: Některé právní aspekty reprezentace zájmů v České republice po roce 1989. In: Mansfeldová, Z. – Kroupa, A.: Participace a zájmové organizace v České republice. Praha: Sociologické nakladatelství, 19, 28 – 29.

Kopeček, L.: 2003. Česká strana sociálně demokratická – jak se dostat k moci. Politologický časopis. 1/2003, 101 – 108.

Kopeček, L.: 2010. Dekomunizace a její vliv na zrod české pravice. *Politologický časopis*. 2/2010, 176 – 177, 180.

Kopeček, L. – Pšeja, P.: 2005. Česká strana sociálně demokratická. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*. 2. díl: 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1464 – 1465, 1468 – 1474, 1479 – 1781.

Kořalka, J.: 2005. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 213, 215.

Kuklík, J.: 2005. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 683, 685 – 688, 706.

Kuklík, J.: 2006. Stručně o dějinách české sociální demokracie do roku 1918. In: Hrubec, M. – Bárta, M. (eds.): *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Brno: Masarykova dělnická akademie a nakladatelství Doplněk, 60 – 62, 65 – 67.

Kunc, J.: 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci. Belgie. Itálie. Španělsko. Československo, Česká republika*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mareš, M.: 2011. Konsolidace levice ve stranickém systému České republiky. *Politologický časopis*. 2/2011, 138, 141 – 145, 151.

Mlejnek, J.: 2006. Ok konkurence ke spolupráci? Vztah ČSSD a KSČM po roce 1989. In: Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): *Dusivé oběti. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních*

demokratů a komunistů. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 39.

Mrklas, L.: 2004. Česká republika. In: Kubát, M. a kol.: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha: Eurolex Bohemia, 113 – 114.

Nedvěd, J.: 1968. Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948. Praha, 25.

Novák, M.: 1997. Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha: Sociologické nakladatelství.

Novák, M.: 2004. Typy vlád a jejich utváření: Česká republika v komparativní perspektivě. In: Novák, M. – Lebeda, T. a kol.: Volební a stranické systémy – ČR v mezinárodním srovnání. Dobrá voda, Aleš Čeněk: 335 – 338.

Novák, M.: 1999. Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna. Politologický časopis. 2/1999, 138 – 140.

Pehe, J.: 2002. Vytunelovaná demokracie. Praha: Academia.

Pšeja, P.: 2005. Občanské fórum. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 2. díl: 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1489, 1491 - 1492

Pšeja, P.: 2005. Občanská demokratická strana. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 2. díl: 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1503 – 1504, 1508 – 1518, 1522 – 1525.

Pšeja, P.: 2004. Občanská demokratická strana jako hlavní „dědic“ OF a „agens“ stranického systému ČR (1991 – 1998). Politologický časopis. 4/2004, 453 – 461.

Pernes, J.: 2008. Slučovací sjezd KSC a ČSSD v červnu 1948. In: Fajmon, H. – Balík, S. – Hloušková, K. (eds.): Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 162 – 163, 170.

Strmiska, M. – Hloušek, V. – Kopeček, L. – Chytilík R.: 2005. Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Praha: Portál.

Suk, J.: 2003. Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize. Praha: Prostor.

Suk, J.: 1998. Občanské fórum. Listopad – prosinec 1989, 2 díl, Dokumenty. Brno: Doplněk.

Šanc, D.: 2006. Menšinová koaliční vláda 1996 – 1998: projekt, který neměl šanci uspět. In: Cabada, L. a kol.: Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 70 – 76.

Šanc, D.: 2005. Významné politické subjekty stranického systému České republiky. In: Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 157 – 163.

Šanc, D.: 2005. Vznik a vývoj českého stranického systému po roce 1989. In: Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 112 – 113, 123 – 126, 128, 130 – 133, 168.

Trapl, M.: 2005. Politické strany v exilu. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. 2. díl: období 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1338, 1341 – 1342.

Vodička, K.: 2003. K příčinám zhroucení komunistického režimu. In: Vodička, K. – Cabada, L.: Politický systém České republiky. Historie a současnost. Praha: Portal, 111 – 113.

Vodička, K. – Cabada, L.: 2003. Rozpad československé federace. In: Vodička, K. – Cabada, L.: Politický systém České republiky. Historie a současnost. Praha: Portal, 115, 117 – 118, 121 – 130.

Vošahlíková, P.: 2005. Československá sociální demokracie. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. 2. díl: období 1938 – 2004. Brno: Doplněk, 1165 – 1171.

Wolf, K.: 1998. Podruhé a naposled aneb mírové dělení Československa. Praha: G plus G.

6.2 Elektronické zdroje

Český statistický úřad (výsledky do PS PČR), dostupné na: www.volby.cz

ČSSD – oficiální stránky, dostupné na: www.cssd.cz

Fiala, P – Hanuš, J.: 2001. A Special Case of Secularisation. The Month. 3/2001.

KSČM – oficiální stránky, dostupné na: www.kscm.cz

Ministerstvo vnitra, dostupné na: www.mvcr.cz

ODS – oficiální stránky, dostupné na: www.ods.cz

Elektronické zdroje jsou uvedeny v poznámkách pod čarou v plném znění.

6.3 Jiné prameny

Archiv bezpečnostních složek, III. Odbor MV, i.Č.305-871-12, Vývoj emigrace od roku 1945 – 1951

7 RESUMÉ

This text analyses four main political parties in the Czech republic – the Civic Democratic Party (ODS: right-wing political party), the Czech Social Democratic Party (ČSSD: left-wing political party), the Communist Party of Bohemia and Moravia (KSČM: post-communist party) and the Christian and Democratic Union - Czechoslovak People's Party (KDU-ČSL: centristic christian party). My intention was to contribute an understanding of the behaviour and actions taken by ODS and ČSSD and their leadership. The text intends to present an analysis of the development of these political parties from the beginnings of their existence (ODS has its origins in the Civic Forum at the beginning of 90s; by contrast, ČSSD, KSČM and KDU-ČSL have a long history which begins more than 100 years ago) up to 1996 (1998) when the party system was stabilized.

The consolidation of the Czech political parties was an important part of the development of the Czech party system after 1989 and the internal consolidation of ČSSD and ODS was the necessary condition for their rise after 1993. Since the middle of the 90s, ČSSD has occupied left-centre space (its political rise was connected with a change of the leader to M. Zeman) with KSČM and ODS right-centre (its success was connected with the important personalities who joined the party after the collapse of the Civic Forum). In the middle of the party system is located KDU-ČSL.

Now we can say that the left spectrum of the Czech party system has been relatively stable since 1996; by contrast, the right spectrum undergoing changes today (from the last parliamentary elections 2010).

Czech books, textbooks and anthologies from leading Czech political scientists have been the main source for this text.